

השלכות המלחמה על נשים בישראל

חיוניות, שקופות ומודרות

ספטמבר 2024

נכתב על ידי: הדס בן אליהו, יעל חסון, נוגה דגן-בוזגלו // **גרפיקה:** ליטל ביטון
אנו מבקשות להודות לאתי קונור-אטיאס ולפיונה קופ על תרומתן המשמעותית למחקר זה

FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG

מכון ון ליר בירושלים
THE VAN LEER JERUSALEM INSTITUTE
معهد فان لير في القدس

יודעת
she knows • هي تعرف

AdvaCenter مرکز أدفا
מרכז אדוה
מידע על שוויון וזדק חברתי בישראל

תוכן עניינים

3 רקע ומטרת המחקר

5 סקירה: מגדר וחירום

5 מלחמות וסכסוכים פוליטיים

7 משברים בריאותיים וכלכליים

9 מתודולוגיה

10 /1 עוצמה: ייצוג בעמדות השפעה והשתתפות פוליטית

13 /2 תעסוקה

14 השלכות המלחמה על תעסוקת נשים

18 השלכות המלחמה על תעסוקת נשים ערביות

19 פגיעה בתעסוקה ובזכויות נשים בעבודה

21 עבודות שקופות

22 /3 שירותים חברתיים והגירעון הטיפולי: צרכים ומענים

23 התרחבות הצרכים בתחומי הבריאות והרווחה

24 דוגמאות למחסור בנשות טיפול והשלכותיו

27 /4 אלימות נגד נשים

34 /5 החברה הערבית – השתקה ורדיפה פוליטית

35 במבט לעתיד

38 נספח / השפעות מגדריות של מלחמה: המקרה של רוסיה ואוקראינה

רקע ומטרת המחקר

מחקרים מרחבי העולם מצביעים על ההשפעות השונות של מלחמות, אסונות טבע, משברים בריאותיים ומשברים כלכליים על נשים בהשוואה לגברים, ועל כך שהצרכים הייחודיים והפגיעות המוגברת של נשים במצבי משבר מחייבים מדיניות ופתרונות רגישי מגדר בכל רמות עיצוב המדיניות וקבלת החלטות. מדיניות כזו נועדה גם להבטיח שפערים מגדריים בכל תחומי החיים לא יעמיקו אלא יטופלו באופן יעיל וצודק.

בישראל, על אף שנדמה היה כי נלמדו לקחים בעקבות מגפת הקורונה בכל הנוגע לצורך במדיניות שלוקחת בחשבון את הצרכים הייחודיים של נשים בעיתות חירום, כמו גם את תרומתן להתמודדות עם המגפה, מצב המלחמה שב וחושף היעדר חשיבה מגדרית מספקת. זו באה לידי ביטוי הן בכשלים באיתור הצרכים של נשים בתחומי החיים השונים והן בגיבוש מענים המתאימים למיקומים החברתיים והכלכליים שלהן. כך, מתרחבים הפערים שמסיגים לאחור את מצבן של נשים – בין היתר, במידת ההשפעה על קבלת החלטות, ביכולת להתפרנס, בהעמקת הקושי לאזן בין עבודה בשכר והטיפול בבני. ות משפחה, בבריאות הפיזית והנפשית, ובחשיפה לאלימות.

מטרת המחקר הנוכחי היא לעמוד על ההיבטים המגדריים של המלחמה שפרצה בעקבות מתקפת חמאס ב־7 באוקטובר, בראי הידע מחקרי מהעולם אודות ההשפעות הייחודיות של מצבי משבר וחירום על נשים, וכן לאור המאפיינים המגדריים של משבר מסוג אחר – מגפת הקורונה. בחינה זו מאפשרת לזהות את ההשפעות המגדריות של מצבי חירום ומשבר על נשים ומסייעת בגיבוש מדיניות וכיווני פעולה שיכולים להביא לשיפור בחייהן של נשים ולצמצום פערים מגדריים. בתחילת המסמך תוצג סקירה של השלכות מגדריות של מצבי משבר וחירום שונים. לאחר תיאור מתודולוגי קצר, נפרט ממצאים לגבי המצב בישראל, תוך השוואה (במידת האפשר) בין החודשים הראשונים של מגפת הקורונה ושל המלחמה. בחלק האחרון של המסמך נציג תובנות וכיווני פעולה ומדיניות.

הסוגיות המגדריות הרלבנטיות לבחינה בעת הזו הן רבות ומורכבות וכוללות מגוון של אוכלוסיות שהמלחמה פגעה ועדיין פוגעת בהיבטים נרחבים של חייהן. זהו מסמך ראשון בסדרה ובמסגרתו אנו בוחנות בראיה מגדרית סוגיות מרכזיות במציאות הנוכחית: ייצוג והשפעה פוליטיים, תעסוקה,

אלימות, צרכים ומענים בשירותים החברתיים והשתקה ורדיפה פוליטית. אולם, מפאת מחסור בנתונים ומידע ואף מכיוון שאנו מצויות עדיין תחת מצב מלחמה אשר יוצר אי ודאות רבה, המסמך אינו מכסה את כלל הסוגיות והתחומים. בהמשך אנו מקוות להעמיק בסוגיות אלה ולגעת בהשלכות המלחמה על היבטים נוספים בחייהן של נשים, ביניהם חינוך והשכלה גבוהה, וביטחון כלכלי.

למרות שאנו מתמקדות בהשפעות המלחמה על חייהן של נשים יהודיות ופלסטיניות אזרחיות ישראל, אנו ערות לכך שהמלחמה משפיעה באופן מרחיק לכת גם על חייהן של נשים בעזה ובגדה המערבית, שקולן ומצבן אינם נשמעים או מקבלים ביטוי בשיח הישראלי אודות המלחמה.

סקירה: מגדר וחירום

מחקר עשיר בעולם מתמקד במצבי חירום ואסון בראיה מגדרית. הקשרי החירום הם מגוונים: מלחמות וסכסוכים פוליטיים בין ובתוך מדינות, מגפות, משברים כלכליים, ואסונות טבע. על אף השונות הגדולה בין מצבי החירום והמדינות שהתמודדו עימם, ניתן לזהות מאפיינים מגדריים משותפים – הן בהשלכות הייחודיות על חייהן של נשים והן במענים ובדפוסי ההתמודדות שגובשו. הסקירה הנוכחית תתמקד בעיקר במלחמות ובמשברים בריאותיים וכלכליים ופחות באסונות טבע. נציין כי למרות שבדמיון הציבורי אסונות טבע משפיעים באופן דומה על כל המתגוררים באזור האסון, מחקרים ממחישים את פגיעותן של נשים – הן במהלך התרחשות האסון והן בתהליכי השיקום.¹ המסמך הנוכחי עוסק בנשים בישראל שאמנם לא התמודדו עם אסון טבע אך בשנים האחרונות הושפעו ועדיין מושפעות ממגפת הקורונה ומהמלחמה.

מלחמות וסכסוכים פוליטיים

על אף השונות בין סכסוכים עכשוויים ברחבי העולם, מבחינה מגדרית, יש להם מכה משותף רחב: הם מאופיינים תמיד בדינמיקה המשקפת נורמות חברתיות ממוגדרות. בעוד שמגברים מצופה להילחם, נשים במקרים רבים נאלצות לברוח מאזורי הסכסוך ואין להן את אותם המשאבים, הסמכויות או הזכויות הפוליטיות כדי לספק את צרכיהן האישיים והמשפחתיים. מכאן, שהחוויות של נשים וגברים בסכסוכים מזוינים שונות במידה ניכרת.²

סכסוך אלים יוצר לעיתים הזדמנויות לשיפור זכויות נשים, כאשר אלו לוקחות על עצמן תפקידים חדשים במהלך הסכסוך ובכך מערערות את חלוקת העבודה המגדרית המסורתית.³ תפקידים אלו כוללים, לדוגמה, השתתפות בצבא, הרחבת התעסוקה כדי למלא את תפקיד הגברים הנעדרים

1 Mar Llorente-Marrón, Montserrat Díaz-Fernández, Sandra Dema Moreno, Paz Méndez-Rodríguez, **Socioeconomic consequences of natural disasters on gender relations: The case of Haiti**, International Journal of Disaster Risk Reduction, Volume 50, 2020.

2 Cimino, Francesca and Degani Paola (2023) **Gendered impacts of the war in Ukraine: identifying potential, presumed or actual women victims of tracking at the Italian borders**. *Front. Hum. Dyn.*

3 Laura Huber, **One Step Forward, One Step Back: The Micro-Level Impacts of Conflict on Women's Security**, *International Studies Quarterly*, Volume 67, Issue 2, June 2023.

עקב המלחמה, או הגברת ההשתתפות הפוליטית – כולל פעילות בתנועות שלום ומחאה. עם זאת, סכסוך אלים קשור גם באי שוויון מגדרי ופוגע בזכויות ובביטחון של נשים.

ברחבי העולם, גם כאשר נשים ממלאות תפקידים משמעותיים במהלך סכסוכים מזויינים, הן אינן שותפות מלאות בזירות המרכזיות שבהן מתקבלות ההחלטות באשר לניהול המלחמה ועתידה. כמו כן, הן מודרות ממשאים ומתנים ודיאלוג לפתרון סכסוכים ולגיבוש הסכמים מדיניים. ההתעלמות מניסיון ותרומתן של נשים בתקופות של סכסוך אלים אינה מוגבלת לתחום של השפעה פוליטית. חלק מהנשים צוברות מיומנויות רפואיות, תפעוליות וניהוליות במהלך מלחמות ואלו אינן זוכות בהכרה או מנוצלות לאחר מכן. בנוסף, הניסיון הצבאי שלהן במקרים רבים אינו מתורגם להזדמנויות תעסוקתיות או פוליטיות.⁴ יתרה מכך, תוכניות שיקום ופיתוח לאחר סכסוך בדרך כלל אינן מכירות, מעריכות ומתגמלות את התרומות של נשים לכלכלה הפורמלית והבלתי פורמלית. גם כאשר המדיניות אכן מכירה בצרכים הכלכליים של נשים, תוכניות הכשרה ותעסוקה עשויות לחזק נורמות מגדריות מסורתיות ולא להרחיב את ההזדמנויות הכלכליות שלהן.

**מה ניתן ללמוד מהמלחמה העכשווית בין רוסיה לאוקראינה ביחס להשפעות
מלחמה על חיי נשים? [להרחבה בנושא](#)**

4 Olmsted, J. C., & Killian, C. (2023). **Postconflict Sexual and Reproductive Health and Justice, Gendered Well-being, and Long-term Development**. *Review of Radical Political Economics*, 55(1), 147-165.

משברים בריאותיים וכלכליים

מחקרים בריאה מגדרית על השפעותיהם של משברים כלכליים ובריאותיים שקדמו למגפת הקורונה, הראו שמנגנון מרכזי התורם להשפעות השונות, נוגע להגברת הביקוש לעבודות טיפול ולצמצום הגישה לשירותים המסופקים על ידי השוק כגון מעונות יום וטיפול סיעודי.⁵ במקרה של משברים בריאותיים כגון איידס או התפרצות אבולה, הדבר נבע מביקוש גובר לשירותי בריאות. במקרה של משברים כלכליים, קיימת השפעה עקיפה על העבודה השקופה (עבודה ללא שכר הכוללת בעיקר טיפול בילדים ובני משפחה ועבודות בית) שמבוצעת בעיקר על ידי נשים. זאת, כתוצאה ממספר גורמים וביניהם ירידה ביכולתם של משקי בית לשלם על סחורות ושירותים המיוצרים בבית, צמצום בגישה לשירותים ציבוריים כתוצאה מקיצוצים בהוצאות הממשלתיות, וזמינות, יחסית, של נשים עקב האבטלה הגוברת.

משברים כלכליים משפיעים כמובן הן על נשים והן על גברים, אך השפעתם משתנה בהתאם לדפוסי התעסוקה. דפוסי ההשתתפות של נשים וגברים בשוק העבודה שונים זה מזה: ההזדמנויות, התנאים, הביטחון ואיכות התעסוקה של נשים מצומצמים מאלה של גברים. כמו כן השפעת המשבר לטווח ארוך יותר קשורה בדפוסי המדיניות להתמודדות עמו. למשל, המשבר הפיננסי באירופה ובארצות הברית בסוף העשור הראשון של שנות ה-2000 ייצג "he-cession" – כלומר, פגע יותר בשוק העבודה של גברים, לכל הפחות בטווח הקצר.⁶ בחינת שמונה מדינות אירופיות (איסלנד, בריטניה, הונגריה, יוון, אירלנד, ספרד, פורטוגל, ואיטליה) שנפגעו באופן החמור ביותר מהמשבר וממדיניות הצנע שהונהגה בעקבותיו, מלמדת שבשלב הראשון של המשבר, גברים נפגעו ואיבדו את משרותיהם יותר מאשר נשים. מצב זה התהפך בעקבות צנע שהעמידו בסכנה הישגי עבר בתחום השוויון המגדרי, ואשר פגעו בתוכניות תעסוקה וערערו הגנות סוציאליות של מדינת

5 Corsi, M., Ilkcaracan, I. (2023). **COVID-19, Gender, and Labor**. In: Zimmermann, K.F. (eds) Handbook of Labor, Human Resources and Population Economics. Springer, Cham.

קפלן, עמית, סוזי בן דורי וחנה הרצוג. 2022. **למגפה יש מגדר: עבודה שקופה בראי המחקרים בתקופת הקורונה**. סוציולוגיה ישראלית, כ"ג 2: 236-225.

6 Enciso-Alfaro, S.-Y., Marhroub, S., Martínez-Córdoba, P.-J., & García-Sánchez, I.-M. (2024). **The effect of COVID-19 on employment: A bibliometric review of a she-cession**. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 1-24.

הרווחה.⁷ גם בקנדה גדלו שיעורי האבטלה בקרב גברים יותר מאשר בקרב נשים כתוצאה מהמשבר, מכיוון שהענפים שנפגעו במידה הרבה ביותר היו ענפי הבנייה והייצור, אך בתקופת ההתאוששות חל גידול מהיר יותר בתעסוקה של גברים, בזכות חבילת סיוע ממשלתית שכללה השקעה גדולה בתשתיות פיזיות.⁸ בניגוד למשבר הכלכלי, מגפת הקורונה נחשבת ל"she-cession",⁹ שכן היא החריפה את האתגרים הקיימים הקשורים להשתתפות משמעותית ואיכותית של נשים בשוק העבודה והעמיקה את חוסר האיזון המגדרי בנטילת אחריות לעבודות השקופות. בהיותן של נשים הנושאות העיקריות בעבודת הטיפול בבני.ות המשפחה, לנוכח הסגרים וסגירת מערכות החינוך, התרחבה העבודה השקופה וכך גם הקושי לאזן בין זמן העבודה בשכר וזמן העבודה שלא בשכר. לבסוף, מגפת הקורונה, שחייבה הסתגרות לזמנים ממושכים והגבלות על התנועה, העלתה את הסיכון לנשים בתוך בתיהן. העלייה במקרי האלימות כנגד נשים ברחבי העולם בעקבות מגפת הקורונה זכתה לכינוי "מגפת הצללים".¹⁰

7 Karamessini, Maria, and Jill Rubery. 2017. **The challenge of austerity for gender equality in Europe: A consideration of eight countries at the center of the crisis.** In Rachel Connelly & Ebru Kongar (Eds.), *Gender and time use in a global context: The Economics of employment and unpaid labor* (pp.51–74). Palgrave Macmillan.

8 MacPhail, Fiona. 2017. **Paid and unpaid work time by labor force status of prime age women and men in Canada: The great recession and gender inequality in work time.** In Rachel Connelly & Ebru Kongar (Eds.), *Gender and time use in a global context: The Economics of employment and unpaid labor* (pp. 85–112). Palgrave Macmillan.

9 Enciso-Alfaro, S.-Y., Marhroub, S., Martínez-Córdoba, P.-J., & García-Sánchez, I.-M. (2024).

10 חסון, יעל, הדס בן אליהו והגר צמרת. 2021. **מאחורי המספרים: השלכות מגפת הקורונה על נשים בישראל - תמונת מצב 4** מרץ 2021. מרכז אדוה ומכון ון ליר בירושלים.

מתודולוגיה

המסמך מבוסס על מגוון מקורות ונתונים – כאלו שנאספו ממוסדות מדינתיים רשמיים כמו גם סקרים ומחקרים עצמאיים ודוחות המבוססים על עבודתם של ארגוני החברה האזרחית בעת הזו. קיים קושי רב לאתר נתונים רגישי מגדר עדכניים ורלוונטיים. גופים שונים האמונים על איסוף נתונים כלל אינם אוספים אותם באופן שמאפשר פילוח מגדרי. במקרים אחרים מפרסמים ממצאים ללא פילוח מגדרי, למרות שהוא אפשרי וקיים ולמרות חקיקה המחייבת פילוח זה. כתוצאה, קיים קושי רב לזהות באופן מעמיק ומיטבי את ההשפעות המגדריות של המלחמה.

המקורות המדינתיים המרכזיים הם סקר כוח אדם של הלמ"ס, נתוני שירות התעסוקה, נתוני משרד הרווחה והמשטרה – אם שפורסמו באופן פומבי ואם שנמסרו לנו על בסיס בקשות חופש מידע ופניות אישיות. כמו כן נעזרנו בפרוטוקולים של דיונים בוועדות הכנסת. הנתונים הסטטיסטיים מתייחסים ברובם לתקופה של אוקטובר 2023 עד מאי 2024.

המחקר אודות **אוכלוסיות מפונות (displaced populations) במצבי משבר** מלמד כי נשים מפונות הן פגיעות במיוחד ותהליכי טיפול ושיקום חייבים לתת להן מענים ייעודיים. בישראל, בולט החוסר בנתונים מפולחים לפי מגדר בהתייחס לאוכלוסיית המפונות (אלו שפוננו ע"י המדינה ואלו שהחליטו להתפנות עצמאית לנוכח המצב הביטחוני) וריכוזיהם ביישובים השונים ברחבי הארץ.¹¹ בדומה, אין גם מידע מספק על אלפי המשפחות שלא פוננו מבתיהן ומתגוררות באזורים הנמצאים תחת אש באופן יומיומי, מבלי יכולת להתפרנס כראוי וללא מסגרות לילדים. איסוף שיטתי של נתונים כאלו הוא הכרחי כבסיס למיפוי צרכים ומענים בהיבטים של מגדר ומאפיינים נוספים, כולל בסוגיות של חוסן משפחתי וקהילתי, תעסוקה, אלימות, ועבודה שקופה.

11 בר-און ממון, שני ותהילה שרעבי. 2024. סדר מרחבי חדש בישראל 2024. מרכז אדוה.

1/ עוצמה: ייצוג בעמדות השפעה

והשתתפות פוליטית

נשים ממלאות תפקידים משמעותיים במהלך סכסוכים מזוינים אך אינן מיוצגות בתהליכי קבלת החלטות ובמסגרת משאים ומתנים ודיאלוג לפתרון סכסוכים. סקר של יותר מ-13,000 נשים ב-15 מדינות מאז שנת 2020¹² מצא כי 91% מהנשים הובילו או השתתפו באופן פעיל בתגובת הקהילה במצבי סכסוך: הן עסקו בפעילות הומניטרית, כגון אספקת ארוחות ומחסה לנמלטים מעימות, הן הפכו למפרנסות העיקריות תוך גיוון מקורות ההכנסה כדי לטפל במשפחותיהן, הן בנו רשתות תמיכה, פיתחו דרכים להפוך קהילות לבטוחות יותר, והתנדבו במתן שירותי בריאות. למרות גילויים של מנהיגות, נשים והתפקידים שהן ממלאות זוכים לייצוג חסר בשיח העולמי. לדוגמה, 95% מהסיקור התקשורתי של סכסוכים מאז 2013 מתעלם מנשים, תפקידיהן וחוויותיהן.

ייצוג והשפעה של נשים ממגוון אוכלוסיות במוקדי קבלת החלטות בכל תחומי החיים ורמות המדיניות הם קריטיים למתן ביטוי ומענה לצרכים וסדרי העדיפויות של מחצית האוכלוסייה. היעדר נשים ופרספקטיבה מגדרית מהדיונים וההחלטות המעצבים את מציאות חיינו מביאים לפגיעה מהותית בחייהן של נשים ולהעמקה של פערים מגדריים. במצבי חירום הסוגיה הופכת קריטית אף יותר, כפי שחווינו בעוצמה רבה בעת משבר הקורונה, כאשר החלטות שהתקבלו ללא פרספקטיבה מגדרית גבו מחירים כבדים מנשים (למשל, בהיבטים של הפסקות הריון ואלימות במשפחה). על רקע הבנה זו, מינה ראש המל"ל (המועצה לביטחון לאומי) באפריל 2021, ועדה ציבורית מייעצת לבחינת הסוגיה של הטמעת חשיבה מגדרית בעת גיבוש המלצות למדיניות לאומית על ידי המל"ל במצבי חירום שונים. הוועדה בחנה, בין היתר, האם ובאיזה אופן נלקחים בחשבון היבטים מגדריים בגיבוש מדיניות במצבי חירום שונים, וגיבשה המלצות שישומן יכול לשפר את תהליך עיצוב המדיניות בחירום כך שיהיה יותר רגיש מגדרית.¹³

12 Janoch, Emily, Kalkidan Lakew, Yingxin Zhang, Florence Santos, Nicole Paul. 2024. [Women in War: Leaders, Responders, and Potential](#). Care.

13 דו"ח הוועדה המייעצת למטה לביטחון לאומי בנושא: [הטמעת חשיבה מגדרית בעת גיבוש המלצות למדיניות לאומית במצבי חירום שונים](#), יוני 2022.

רבות דובר במהלך שנת 2023 על דחיקתן החוצה של נשים ממוקדי קבלת ההחלטות במדינה, שכן ייצוג הנשים בזירה הפוליטית צנח לאחר הבחירות האחרונות ועם הקמת הממשלה ה-37, עוד לפני פרוץ המלחמה ועל רקע הניסיון להפיכה משטרית. בנוסף, על אף הלקחים של המל"ל לאחר משבר הקורונה בכל הקשור להטמעת חשיבה מגדרית בתהליכי קבלת ההחלטות במצבי משבר, לא ניכר שהם מיושמים בפורומים המרכזיים של קבלת החלטות בהתייחס למלחמה.

כמו כן בלט היעדרן של נשים בדיונים ובקביעת **תקציב המדינה** המתוקן לשנת 2024 שאמור היה לספק מענים ולסייע בהתמודדות עם המלחמה והשפעותיה. גם בבחירות ל**רשויות המקומיות** שהתקיימו בתחילת 2024¹⁴ לא חל גידול במספר הנשים שעומדות בראשות רשויות (15 בלבד מתוך כ-255 רשויות). שיעור חברות המועצה עומד על כחמישית בלבד, ובעוד שהוא עלה מעט ברשויות היהודיות (27.5%), הוא נותר ללא שינוי ונמוך במיוחד ברשויות הערביות (2%)¹⁵.

מנהיגות נשים בחברה האזרחית ובתנועות מחאה – נשים רבות היו ועדיין מעורבות בפעילות התנדבותית, בין היתר בהקמה והפעלה של חמ"לים ומנגנוני סיוע מאז 7 באוקטובר. לנוכח שירותים ציבוריים חסרים בתשתיות, בתקציבים ובכוח אדם, נכנסו למלא את הפער התארגנויות קהילתיות מקומיות בהשתתפות פעילה ולעיתים קרובות בהובלת נשים, וכן ארגוני החברה האזרחית ובהם רבים מארגוני הנשים. יש לציין גם את הקמתן ופעילותן של התארגנויות חדשות של אמהות על רקע המלחמה והמאבקים האזרחיים בצילה, כגון "אמא ערה" ו"אמהות בחזית", וכן פעילות מחאה המשכית של ארגונים כגון "אמהות נגד אלימות" ו"בונות אלטרנטיבה". כמו כן, נשים ואמהות נמצאות בחזית המאבק לשחרור החטופים והחטופות.

ייצוג בתקשורת – בשנת 2023 נשים היו פחות משליש מהעיתונאים שהופיעו בתוכניות האקטואליה בתקשורת המרכזית. בקרב הפרשנים באולפני המלחמה המצב גרוע עוד יותר: 12% בלבד מההופעות הן של נשים.¹⁶

על אף שמוכן כי ייצוג מספרי אינו חזות הכל, היעדרן של נשים ממוקדי קבלת החלטות ברמות השונות – בזמן שגרה ובוודאי בזמן חירום, משמעו שנקודת המבט וניסיון החיים שלהן, המיקום החברתי והכלכלי, מעמדן וביטחונן האישי אינם בעלי השפעה בזירות בהן מתקבלות החלטות המעצבות את מציאות חיינו. **מחיקת קולן ונוכחותן של נשים מזירות אלה מעלימה מחצית מאוכלוסיית המדינה על גווניה השונים. על רקע זה יש חשיבות רבה לקידום מנגנונים של ייצוג הולם בכל הגופים הציבוריים.**

14 קיימות מספר רשויות מאזור הנגב המערבי והצפון שהבחירות בהן לא התקיימו עקב המלחמה. לכשיתקיימו יתכן שינוי במספר הנשים העומדות בראש רשויות.

15 המכון הישראלי לדמוקרטיה. 2024. **ניתוח תוצאות הבחירות לרשויות המקומיות**.
16 **סיכום 2023 של "מדד ייצוג הנשים"** פרויקט משותף ל"העין השביעית", ארגון העיתונאים והעיתונאיות בישראל ועמותת "הצלחה".

2 / תעסוקה

מחקרים מרחבי העולם הצביעו על כך שאובדן העבודה של נשים תחת המשבר הכלכלי שנגרם ממגפת הקורונה, היה רב יותר מזה של גברים במונחים יחסיים. הבסיס לאובדן העבודה וההכנסה הבלתי פרופורציונלי של נשים הוא בחלקו הבידול המגדרי בתעסוקה, שכן יש ייצוג יתר של נשים בחלק מהענפים שנפגעו בצורה הקשה ביותר, כגון אירוח, שירותי מזון, שירותים עסקיים, וסחר סיטונאי וקמעונאי. לצד זאת, ייצוג יתר של נשים בקרב מי שהוגדרו "עובדים חיוניים" והיוותן רוב בקרב העובדים בשירותים הציבוריים, ובמיוחד בשירותי הבריאות והרווחה, סיפקו עבורן הגנה כלכלית יחסית. הגנה זו מיתנה את הפגיעה שנבעה מהתכווצות שוק התעסוקה.

במבט ארוך טווח, סקירת מחקרים מהעולם מלמדת, כי בעקבות מגפת הקורונה, מעמדן של נשים בשוק העבודה הורע בהשוואה לעמיתיהן הגברים (תופעה המכונה בספרות המחקרית **female decline**). הביטויים המעשיים לתופעה זו הם אובדן מקומות עבודה (הן כתוצאה מפיטורין והן מהתפטרות), שכר נמוך יותר ותנאי עבודה קשים יותר. בנוסף, האחריות על עבודת הטיפול במשפחה משפיעה על סוג ואיכות ההזדמנויות התעסוקתיות של נשים, כמו גם על אפשרויות הקידום שלהן בהשוואה לגברים באותם ענפים ובאותם מקצועות. אחריות זו משפיעה גם על מה שמכונה **סובלנות לאבטלה ולהדרה חברתית**: נשים יכולות להילכד ביתר קלות במצבים של חוסר פעילות כלכלית או בעבודות בלתי פורמליות, ללא יציבות תעסוקתית מספקת (precarious employment). צורות העסקה אלו, עלולות להנציח אי שוויון מגדרי וחוסר ביטחון כלכלי לנשים.¹⁷

פילוח מגדרי של נתוני האבטלה שהתפרסמו בתקופת מגפת הקורונה בישראל, הצביעו על תודתיות תעסוקתית גבוהה יותר בקרב נשים בהשוואה לגברים, בזיקה ישירה למבנה הממוגדר של שוק העבודה, מדיניות הסגרים והתפקוד המשובש של מערכות החינוך והטיפול. על כך העידו נתוני האבטלה של הלמ"ס שהצביעו על כך שבסגרים הראשון והשני, בחודשים אפריל וספטמבר 2020, שיעור הנשים המובטלות היה גבוה במיוחד. כמו כן, במשך כל חודשי הקורונה, נשים היו רוב בקרב הנרשמים בשירות התעסוקה, כאשר השיא היה בספטמבר 2020, אז הן היוו 62.4% מכלל

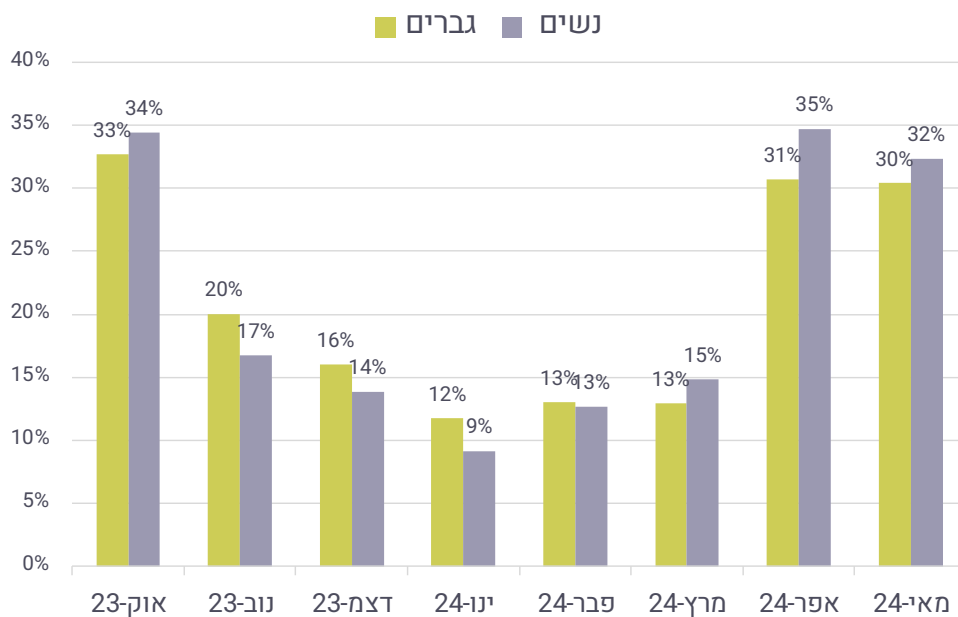
17 Alison Brysk, **Pandemic patriarchy: The impact of a global health crisis on women's rights**. Chapter in the Book: *Rights at Stake and the COVID-19 Pandemic*, 1st Edition, 2023, Routledge.

הנרשמים. נשים היו גם רוב בקרב היוצאים לחל"ת. השבתת מערכות החינוך, בעיקר בגיל הרך, תרמה ככל הנראה לרישום מוגבר של הנשים בשירות התעסוקה, בעוד שהחזרה לפעילות של המערכות האלו בחודשים השונים אפשרה לנשים לחזור לעבודה בקצב מהיר יותר מגברים.¹⁸

השלכות המלחמה על תעסוקת נשים

ניתוח של נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מלמד, כי עם פרוץ המלחמה, בחודש אוקטובר 2023, כשליש מהנשים (721.7 אלף) והגברים (711.9 אלף) המועסקים נעדרו ממקומות עבודתם בהיקפים שונים (חלק מהשבוע או כולו). בנובמבר 2023, 20% מהגברים ו-17% מהנשים נעדרו משוק העבודה. שיעורים אלו ירדו בחודשים הבאים עד לאפריל ומאי 2024.

תרשים 1: שיעור הנעדרים.ות מעבודתם (חלק מהשבוע או כל השבוע) מתוך סך המועסקים.ות
לפי מגדר, אוקטובר 2023 – מאי 2024, באחוזים מתוך כל קבוצה

מקור: עיבוד של מרכז אדוה ומכון ון ליר מתוך הודעות לתקשורת של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה: "נתונים מסקר כוח אדם" בחודשים שונים.

18 חסון, בן אליהו וצמרת, 2021.

בחינת הסיבות להיעדרות מצביעה על דפוסים מגדריים שונים (לוח מספר 1 להלן). בעוד שבחודשי המלחמה הראשונים, גיוס למילואים היה סיבה מרכזית להיעדרות של גברים, נשים נעדרו מעבודתן בשל סיבות אחרות הקשורות למלחמה – סגירת או צמצום מקומות העבודה, סגירת מסגרות החינוך והטיפול בילדים או שיבוש בהפעלתן, ויציאת בן הזוג למילואים (על פי נתוני צה"ל, עד ינואר 2024 כמחצית מכלל הגברים ששירתו במילואים – 115 אלף, היו אבות. לצידם שירתו 3,000 אמהות¹⁹).

מבט על נתוני הלמ"ס מעלה, כי בקרב הגברים, 18% מהנעדרים באוקטובר 2023 גויסו **למילואים** – שיעור שהלך וגדל עד לשיא של 41% בינואר 2024, וירד בהדרגה עד ל-6% באפריל ובמאי. בקרב הנשים, שיעור הנעדרות מהעבודה בשל גיוס מילואים עמד בשיאו על 7% בינואר 2024. מנגד, שיעור הנשים שנעדרו בשל **מחלה** שלהן או של בן.ת משפחה היה גבוה יותר לאורך כל התקופה, עד לכרבע מהנשים שנעדרו בחודשים ינואר ופברואר (בהשוואה ל-16% ו-19% מהגברים, בהתאמה). נשים אף לקחו יותר **ימי חופשה** בהשוואה לגברים.

מדצמבר, אך בעיקר מינואר ועד מרץ, ניתן לראות עליה בשיעור הנשים אשר נעדרו מעבודתן בגין **חופשת לידה** של עד 26 שבועות (בינואר – גם בקרב גברים). יתכן ועליה זו נובעת גם ממענק חד פעמי (10,700 ₪) שניתן מקרן הסיוע למשרתי מילואים להארכת חופשת הלידה למי שלא חזרה/חזר לעבודה²⁰ במשך 21 ימים לפחות לאחר התקופה המזכה בדמי לידה, ובן/בת הזוג היו במילואים בתקופה זו.

בהתייחס **לצמצום היקף העבודה או הפסקה זמנית שלה**, ניתן לראות כי שיעור הנשים שנעדרו מסיבה זו באוקטובר ובנובמבר עמד על 37% ו-59% בהשוואה ל-34% ו-53% מהגברים, בהתאמה. בחודש ינואר נעדרו מסיבה זו שיעורים דומים של גברים ונשים, ואילו בפברואר ומרץ שיעורי הגברים שנעדרו מסיבה זו היו גבוהים יותר ועמדו על 21% ו-15% מכלל הגברים הנעדרים, בהשוואה ל-13% ו-10% מכלל הנשים הנעדרות. על פי הניתוח של אגף הכלכלן הראשי במשרד האוצר, נשים יותר מגברים עבדו מהבית, מה שיתכן והיה גורם ממתן לשיעורי היעדרות שלהן מסיבות הקשורות למלחמה.²¹

19 אתר צה"ל, נתונים על גיוס מילואים.

20 מגויסים למילואים – מעטפת לאומית למשרתי המילואים ומשפחותיהם.

21 משרד האוצר אגף הכלכלן הראשי, **סקירה שבועית: השפעת מלחמת חרבות ברזל על שוק העבודה בחודש נובמבר 2023**, ינואר 2024.

לוח 1: סיבות להיעדרות מן העבודה לפי מגדר, אוקטובר 2023 – מאי 2024

באחוזים מתוך החודש והמגדר

	מחלה או תאונה		חופשה		מילואים		צמצום בהיקף עבודה או הפסקה זמנית עד 30 יום		חופשת לידה		סיבה אחרת או סיבה לא ידועה	
	נשים	גברים	נשים	גברים	נשים	גברים	נשים	גברים	נשים	גברים	נשים	גברים
אוקטובר 23	3%	4%	6%	9%	18%	3%	34%	37%	--	4%	39%	44%
נובמבר 23	7%	11%	6%	11%	32%	5%	53%	59%	--	9%	2%	5%
דצמבר 23	11%	14%	11%	29%	39%	6%	36%	36%	--	12%	2%	2%
ינואר 24	16%	25%	12%	18%	41%	7%	24%	24%	1%	22%	6%	4%
פברואר 24	19%	24%	32%	38%	22%	3%	21%	13%	--	18%	5%	3%
מרץ 24	16%	17%	48%	53%	17%	2%	15%	10%	--	17%	4%	2%
אפריל 24	5%	5%	84%	82%	6%	1%	4%	4%	--	7%	1%	1%
מאי 24	4%	6%	84%	84%	6%	1%	4%	2%	--	6%	1%	1%

מקור: עיבוד של מרכז אדוה ומכון ון ליר מתוך הודעות לתקשורת של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה: "נתונים מסקר כוח אדם" בחודשים שונים.

הערות: (1) הנתונים חושבו מתוך מסד של נעדרים לפי סיבה ולפי מגדר, כך שהם מסתכמים ל-100% בכל שורה (או בקרוב עקב עיגול של עשיריות האחוז), לגברים ונשים בנפרד. סיבות אחרות שלא נכללו בלוח: מזג אוויר (ללא שיעור), סיכסוך עבודה או שביתה (ללא שיעור). (2) מחלה או תאונה: מחלה או תאונה של הפרט, או של ילד, או של בן משפחה. (3) חופשה: כולל חופשות בחגים ומועדים.

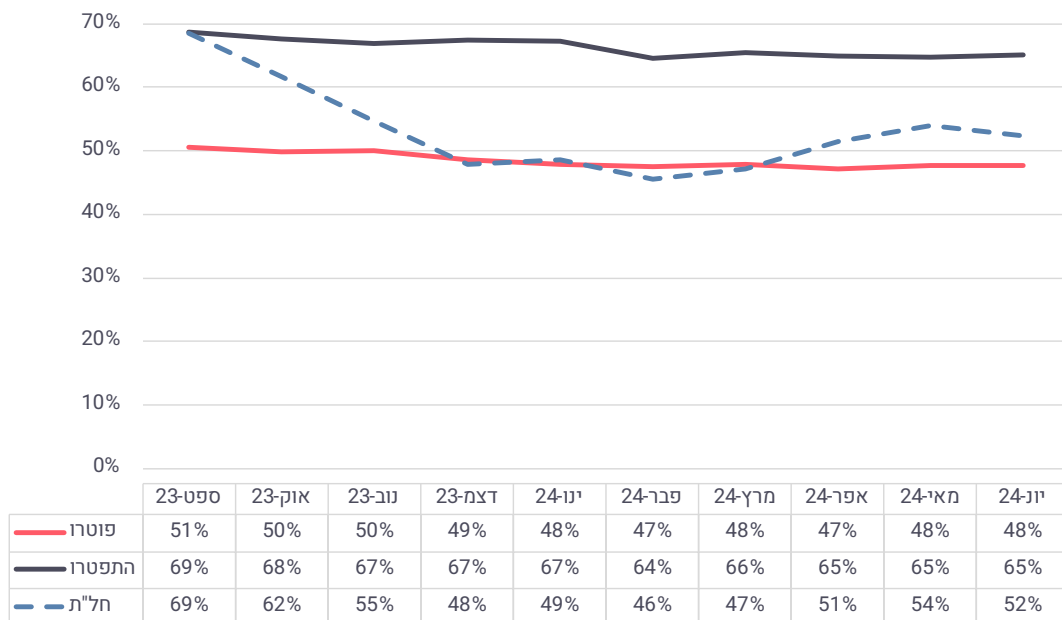
על פי נתוני שירות התעסוקה, בחודש ספטמבר 2023, סך המצטרפים. **ות החדשים לדורשי העבודה** עמד על 24,945 גברים ונשים. שיעור הנשים מתוכם עמד על 55.5%. בחודש אוקטובר 2023, עם פרוץ המלחמה, מספר המצטרפים. **ות החדשים לדורשי העבודה** קפץ פי שלושה לערך והגיע ל-70,295, וחלקן של הנשים עלה ל-59% לערך. שירות התעסוקה מפרסם את **סיבת**

הצטרפותו של הפרט לקבוצת דורשי העבודה: פיטורין, התפטרות או חל"ת (חופשה ללא תשלום). בקרב המצטרפים החדשים לדורשי העבודה בחודש אוקטובר היו הנשים כמחצית מהמפוטרים, 68% מהמתפטרים ו-62% מהיוצאים. חל"ת. יש לציין כי חל"ת כרוכה בפגיעה ברמת השכר ובאובדן זכויות סוציאליות. הקבוצה הגדולה ביותר של מצטרפות חדשות בחל"ת הן נשים בעלות השכלה של 10-12 שנות לימוד, נתון התואם את הפגיעה הגדולה במשלח יד של מכירות שבו רוב מובהק לנשים.²²

בחודש נובמבר, מספר המצטרפים החדשים לדורשי העבודה על רקע חל"ת כמעט והוכפל ביחס לאוקטובר: 42,965 באוקטובר ו-80,513 בנובמבר. מבין המצטרפים החדשים בחל"ת, נשים היוו 55%, שיעור שירד עד לכדי 46% בפברואר, ועלה לכ-51% באפריל 2024 ול-54% במאי 2024.

תרשים 2: שיעור הנשים מתוך סך כל מצטרפים. חדשים לדורשי עבודה: התפטרו, פוטרו או הוצאו לחל"ת

ספטמבר 2023 – יוני 2024

מקור: עיבוד של מכון ון ליר ומרכז אדוה לנתוני שירות התעסוקה, 29.5.2024.

22 אתר שירות התעסוקה, דופק שוק העבודה

השלכות המלחמה על תעסוקת נשים ערביות

שיעור התעסוקה בקרב נשים ערביות בגילי העבודה העיקריים (25–66) **היה במגמה ממושכת של עליה לפני המלחמה**, והגיע לכ-46% בספטמבר 2023. בעקבות המלחמה, ירד שיעור התעסוקה של הגברים הערבים מ-77% בספטמבר ל-66% בנובמבר, ושיעור התעסוקה של הנשים הערביות ירד מ-46% ל-41%, בהתאמה.²³ הפגיעה כוללת היעדרות מהעבודה אך גם פגיעה בהיקף התעסוקה: בעקבות המלחמה, 33% מהנשים הערביות דיווחו על ירידה בשעות העבודה.²⁴

על פי דוח בנק ישראל, הירידה בתעסוקת נשים ערביות באוקטובר היתה דומה בשיעורה לירידה בתעסוקת נשים יהודיות. סיבה משותפת להיעדרות נשים יהודיות וערביות מהעבודה הייתה השבתת מסגרות החינוך עם פרוץ המלחמה. יתכן וסיבה נוספת היא משלחי יד דומים שבהם הן מועסקות, שההעסקה בהם צומצמה או הופסקה בתחילת המלחמה. נשים יהודיות נעדרו מהעבודה בתקופה זו גם עקב יציאת בני זוגן למילואים. בהיעדר סיבה כזאת אצל הנשים הערביות, ניתן היה לצפות שירידה בשיעורי התעסוקה שלהן תהיה דווקא מצומצמת יותר בהשוואה לנשים יהודיות. עוד על פי בנק ישראל, בחודשים נובמבר ודצמבר 2023, התאוששה תעסוקת הנשים היהודיות והערביות במידה דומה, ועמדה על 3 נקודות אחוז מתחת לרמתה טרם המלחמה. בדו"ח אף צוין, כי גברים ערבים התמודדו עם ירידה בתעסוקה בשיעורים גדולים יותר והתאוששות איטית יותר.²⁵ עם זאת חשוב לזכור, כי שיעורי התעסוקה של נשים ערביות הם מלכתחילה הנמוכים ביותר מבין כל הקבוצות בשוק העבודה, ושכרן הממוצע הוא הנמוך ביותר (6,099 ש"ח בממוצע לחודש בשנת 2021, בהשוואה ל-8,670 ש"ח בקרב כלל הנשים).²⁶ סוגיה מרכזית נוספת הקשורה בצמצום בתעסוקת נשים ערביות, היא השפעת המלחמה על **תחושת הביטחון שלהן** (ראו הרחבה בהמשך).

23 מיעארי, סמי וארנון ברק. 2023. "השפעת המלחמה ומגמות תעסוקה בחברה הערבית". דו"ח רביעי. סדרת ניירות עבודה של הפורום הכלכלי הערבי. דצמבר 2023; תחאוכו, מריאן, עמית לוונטל ואיילה פרטוש. 2023. השפעת המלחמה על התעסוקה בחברה הערבית. המרכז למדיניות כלכלית של החברה הערבית, מכון אהרן.

24 מיערי וברק 2023.

25 בנק ישראל 2024. דין וחשבון 2023.

26 צמרת, הגר, הדס בן אליהו, חנה הרצוג, נעמי חזן, יוליה בסין ורונה ברייר-גארב, **מדד המגזר 2023: אי־שוויון מגדרי בישראל**. מכון ון ליר בירושלים.

פגיעה בתעסוקה ובזכויות נשים בעבודה

ארגונים ומוסדות העוסקים בזכויות נשים בעבודה מדווחים על גידול במספר הפניות של נשים בתקופת המלחמה, עקב פגיעה בתעסוקה ובזכויותיהן כעובדות:

אפלייה ופגיעה בתעסוקה: נציבת שוויון הזדמנויות בעבודה דיווחה, כי בין אוקטובר לנובמבר 2023 חלה עלייה של 53% במספר הפניות לנציבות בגין אפליה על רקע לאום, השקפה, הורות, ושירות מילואים, בהשוואה לאותה תקופה ב־2022.²⁷ סקר הנציבות בקרב 1,051 הורים לילדים מתחת לגיל 14, העלה כי הפגיעה בתנאי התעסוקה היתה גבוהה יותר בקרב נשים מאשר גברים (35% לעומת 26%), וכן כי שיעורי ההיעדרות של נשים מהעבודה, היו גבוהים בהשוואה לגברים (57% לעומת 38%).²⁸

מנתונים שהוצגו במרץ 2024 בוועדת הכנסת לקידום מעמד האישה ושוויון מגדרי על ידי מינהל הסדרה ואכיפה במשרד העבודה, עולה כי ב־2023 התקבלו 3,350 **בקשות בגין חוק עבודת נשים**²⁹ (בהשוואה ל־1,730 ב־2022) ו־3,202 החלטות התקבלו. מכלל החלטות, 1,580 (49%) עסקו בהיתר לפיטורין, 22% בהיתר לחל"ת בשל המלחמה, כ־18% בצמצום משרה ושכר, וכ־10% בהארכת חל"ת. ב־75% מתוך כלל החלטות ניתן היתר. על פי עמותת "קו לעובד", בחמשת החודשים הראשונים למלחמה חלה עלייה משמעותית, ביחס לשנים קודמות, בפניות מנשים אשר מעסיקיהן ביקשו לפגוע בהעסקתן או להוציאן לחל"ת בתקופה מוגנת (שבה חל איסור על פי חוק לפגוע בהעסקה), דוגמת היריון או טיפולי פוריות.³⁰ עוד על פי "קו לעובד", חל על זינוק במספר **הפליטות** שפנו לסיוע על רקע פיטורין שלא כדין במהלך ההריון. מצבן של הפליטות פגיע ממילא בשוק העבודה, רובן עובדות בשכר נמוך ואינן זכאיות למלוא הזכויות של תושבות ואזרחיות, אין להן רשת ביטחון סוציאלית והן חסרות כוח מיקוח מול המעסיקים.³¹

27 https://www.calcalist.co.il/local_news/article/hj004doaya

28 סקר מיוחד של נציבות שוויון הזדמנויות בעבודה במשרד הכלכלה והתעשייה, 5.3.2024.

29 בקשות של מעסיקים לפיטורים, פגיעה בהיקף משרה או פגיעה בהכנסה של עובדות ועובדים, במקרים שבהם יש הגבלה על פיטורים או פגיעה בהכנסה לפי חוק עבודת נשים: בתקופת היריון, אחרי לידה, במהלך תקופת ההנקה, במהלך טיפולי פוריות, ובמהלך תקופת שהות במקלט לנשים מוכות.

30 כהנא, אלעד ודיאנה בארון. 2024. "מלחמה ואבטלה היעדר מדיניות והשלכותיה על העובדים". קו לעובד.

31 קו לעובד ופורום ארגוני הפליטים ומבקשי המקלט, 2024. [פליטות הרות ומפוטרות](#).

לפי נתוני **פורום נשות משרתי המילואים** שהוצגו בכנסת,³² מעל 30% מבנות הזוג של משרתי המילואים דיווחו על שינוי בסטטוס התעסוקתי שלהן מפרוץ המלחמה וגיוס בני זוגן למילואים: 6% פוטרו, 8% הוצאו לחל"ת לתקופות ממושכות, ואחרות נאלצו להתפטר או לצאת לחל"ת מיוזמתן וכך איבדו את זכאותן לפיצויים מהמוסד לביטוח הלאומי. כל זאת תוך הפרה של חוק עובדים בשעת חירום המגן על בנות הזוג מפני פיטורין בשל טיפול בילדים עד גיל 14 ובילדים בעלי צרכים מיוחדים. הקושי גדול במיוחד עבור נשים בעלות עסק עצמאי ונשים בחופשת הורות. גם עם חזרת מסגרות החינוך לפעילות, נשים אלה מתמודדות עם עול כפול של מפרנסות ומטפלות יחידות.

בדיון בוועדת הכנסת לקידום מעמד האישה ושוויון מגדרי בנושא סיוע, טיפול ואכיפה בתחום **פיטורי נשים** בצל המלחמה מיום 5.2.24, עלתה בעיית **התעסוקה של הנשים המפונות בדרום**. נציגת מנהלת תקומה דיווחה על קושי של נשים למצוא תעסוקה ואף לחזור למקומות תעסוקה קודמים, וכי רבות מהן נדחפות לקחת חל"ת או להתפטר מיוזמתן ועל חשבונן.³³

עובדות שעתיות: נשים מהוות רוב בקרב העובדים השעתיים – 59%, ומתוך כלל הנשים המועסקות, כ-35% מקבלות את שכרן לפי שעות בהשוואה לכרבע מהגברים.³⁴ עמותת "איתך-מעכי" המפעילה קווי סיוע לנשים בתחום זכויות בעבודה, דיווחה על פגיעה נרחבת בעובדות שעתיות. חלקן נפגעות בשל צמצום ניכר בשעות עבודתן, אחרות אינן מפוטרות אלא לא נקראות להתייצב לעבודה וכך מפסידות שכר ואינן זכאיות לפיצויים בגין חל"ת או פיטורין גם. מפניות שהגיעו לעמותת "קו לעובד" עלה, כי במהלך החודשים הראשונים למלחמה, עובדות שעתיות, למשל עובדות בחינוך הבלתי פורמלי, מטפלות, סייעות ועובדות ניקיון, סבלו מפגיעה קשה בשכרן ובמצבן התעסוקתי, ובפועל שעות ההעסקה שלהן צומצמו. למרות שהן לא פוטרו, לא התפטרו ולא הוצאו לחל"ת – היכולת של נשים אלה להתפרנס נפגעה באופן דרמטי במהלך התקופה הזו.³⁵ מנגנוני הפיצוי שנקבעו אינם נותנים מענה לעובדות אלה. מנגנונים מפצים יכולים להיות למשל מענקים או דמי אבטלה חלקיים למי שנפגע היקף העסקתה. מדובר בעובדות עניות שמצבן הוחמר בתקופת המלחמה ולכן יש חשיבות למתן פיצוי גם בדיעבד.

32 הוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי. 2024. סיוע, טיפול ואכיפה של פיטורי נשים בצל המלחמה. פרוטוקול מיום 5 בפברואר.

33 הוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי בכנסת, 2023. דיווח משרד העבודה על פיטורי עובדות בהריון ובטיפול פוריות לשנים 2022-2023. פרוטוקול מיום 8 במרץ.

34 עיבוד של מרכז אדוה לנתוני סקר כוח אדם של הלמ"ס, 2022.

35 כהנא, אלעד ודיאנה בארון. 2024.

בעלות עסק עצמאי: בסקר שנערך בקרב 1,127 בעלות עסקים קטנים, בוגרות עמותת 'יוזמות עתיד' בשני מחזורים – כחודשיים וכארבעה חודשים לאחר פרוץ המלחמה, דיווחו 53% מהמשיבות במחזור הראשון וכ-40% מהמשיבות במחזור השני על ירידה בהכנסות של למעלה מ-50%.³⁶

מבנות הזוג של משרתי המילואים, כ-16,700 הן נשים בעלות עסק עצמאי שאינן זכאיות להטבות להן עשויות להיות זכאיות שכירות (כגון הגנה מפיטורין בנסיבות מסוימות למי שנעדרה מעבודתה לשם השגחה על ילד, תוספת של עד 8 ימי חופש וכן הפחתת שעת עבודה ביום).³⁷

עבודות שקופות

משברים בריאותיים וכלכליים ואף מלחמות גורמים להעמקת הפערים בין נשים לגברים בזמן המוקדש לעבודה בשכר לעומת עבודה שלא בשכר (עבודה שקופה – טיפול ועבודות בית).³⁸ בתקופת מגפת הקורונה, מדיניות הסגר שננקטה להתמודדות עם השלכות המגפה, כללה סגירה של מסגרות חינוך וטיפול ומעבר להוראה מרחוק. כתוצאה, חל גידול בזמן שהוקדש לעבודות השקופות הן בקרב נשים והן בקרב גברים, אך בממוצע, הנטל על נשים היה כבד יותר. המעורבות של הגברים הושפעה בעיקר מצורכי העבודה של בנות זוגם, בעוד שנשים, בגלל נטל עבודת המשפחה, נטו להפחית את שעות העבודה ואף לעזוב את מקום העבודה. מחקרים במדינות שונות וגם בישראל הצביעו על כך שנשים שילמו מחיר כלכלי גבוה יותר כשנאלצו להגדיל את היקף שעות העבודה השקופה שלהן בבית לטיפול בילדים ועבודות בית על חשבון שעות העבודה בשכר.³⁹

בתקופות של סכסוכים אלימים ומלחמות, נטל העבודות השקופות על נשים גדל במשקי בית בהם גברים נעדרים על רקע השתתפותם במאמץ המלחמתי. בזמן זה **אין בישראל נתונים אודות ההשפעות של המלחמה על חלוקת העבודה השקופה בין נשים וגברים ושינויים בה לאורך זמן.** מוסדות המדינה, ובראשם הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה אינם אוספים נתונים כאלה – לא בזמן שגרה ובוודאי שלא בזמני חירום.

36 עמית, רונית. 2023. השפעת מלחמת חרבות ברזל על בוגרות העמותה. דוח מסכם, פברואר 2024.
37 עידו אבגר. 5.11.23 נתוני רקע לדיון בנושא תמיכה וסיוע לבנות זוג ובני זוג של מגויסים למילואים בצו חירום (צו 8). הכנסת, מרכז המחקר והמידע.
38 Corsi, M., Ilkkaracan, I. (2023). **COVID-19, Gender, and Labor**. In: Zimmermann, K.F. (eds) Handbook of Labor, Human Resources and Population Economics. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-57365-6_323-1
39 קפלן, עמית סוזי בן דורי וחנה הרצוג, 2022; חסון, יעל, הדס בן אליהו והגר צמרת. 2021. מאחורי המספרים: השלכות מגפת הקורונה על נשים וגברים בישראל (תמונת מצב מס' 4), מרכז אדוה ומכון ון ליר.

3 / שירותים חברתיים והגירעון הטיפולי:

צרכים ומענים

מחקר⁴⁰ שבחן את הקשר בין מיליטריזציה⁴¹ לבין אי־שוויון מגדרי במדינות רבות בעולם, כולל ישראל, מצא כי ההשפעה הישירה הראשונה של מיליטריזציה על אי השוויון בין המינים היא באמצעות תקציב ביטחון מנופח. על מנת לממן גידול בהוצאות הצבאיות, ממשלות מצמצמות את ההוצאה על שירותים חברתיים, כגון חינוך, רווחה ובריאות,⁴² מה שפוגע באופן לא פרופורציונלי בנשים מאחר והן תלויות יותר בשירותים ציבוריים ואף מהוות רוב בקרב המועסקים בשירותים אלו. יותר מכך – קיים מתאם מובהק בין מיליטריזציה לאי־שוויון מגדרי במשק הבית – קיצוצים בשירותים חברתיים מגבירים את נטל העבודות השקופות על נשים.

בשנת 2022 ההוצאה הגבוהה ביותר על ביטחון בקרב מדינות ה־OECD היתה בישראל והיא עמדה על 4.51% מהתוצר (בהשוואה ל־2.39% בממוצע במדינות ה־OECD).⁴³ תקציב הביטחון עלה בעקבות המלחמה מ־75 מיליארד ש"ח ב־2022 והגיע בשנת 2023 ל־100 מיליארד ש"ח. ב־2022 היתה ההוצאה האזרחית בישראל (ללא ריבית או ההוצאה הביטחונית) בין הנמוכות במדינות הארגון: 31.3% בהשוואה לממוצע של 42.6% במדינות ה־OECD. בשנת 2023 עלתה ההוצאה האזרחית ל־32.9% (בעיקר בשל הגדלת ההוצאות הקשורות למלחמה אך אינן ביטחוניות בחודשים אוקטובר – דצמבר, למשל סיוע למפונים. ות והגדלת התקציבים לבריאות הנפש) ועדיין, היא מהנמוכות מהמקובל במדינות ה־OECD.⁴⁴

Elveren, A. Y., & Moghadam, V. M. (2022). **Militarization and Gender Inequality: Exploring the Impact.** *Journal of Women, Politics & Policy*, 43(4), 427–445. <https://doi.org/10.1080/1554477X.2022.2034430>

41 מיליטריזציה נמדדה באמצעות מדד המיליטריזציה העולמי, בדגש על ההוצאות הצבאיות כחלק מהתמ"ג, ההוצאות הצבאיות כחלק מהתקציב המרכזי, וכוחו של הצבא בפוליטיקה.

42 ראו למשל: סבירסקי, שלמה ונוגה דגן-בוזגלו. 2017. הכיבוש: מי משלם את המחיר? מרכז אדוה.

43 אתר האינטרנט של הבנק העולמי, יוני 2024.

44 משרד האוצר, החשב הכללי 2024. דוחות ביצוע התקציב לשנת 2023; בנק ישראל, 2024. דוח בנק ישראל לשנת 2023.

התרחבות הצרכים בתחומי הבריאות והרווחה

אירועי ה-7 באוקטובר והמלחמה המתמשכת העמיקו את הצורך במענים טיפוליים מסוגים שונים. כך למשל, משרד הרווחה דיווח בפברואר 2024 על עלייה בפניות על רקע פגיעה מינית והתמודדות מחדשת עם טראומה וכן על עלייה במספר תיקי העוני החדשים. במשרד צפו כי במהלך השנה תירשם עליה משמעותית נוספת במספר הנשים המטופלות במרכזי האלימות במשפחה, בפניות למרכזי הטיפול בפגיעות מיניות ובמספר תיקי העוני.⁴⁵ בנוסף, בחודש ינואר 2024 ערך איגוד העובדים הסוציאליים סקר בקרב 1,850 עו"סיות מכל הארץ. תוצאות הסקר הצביעו על מצוקה כלכלית ותעסוקתית אצל משפחות המגויסים, קושי בתפקוד הורי, והחמרה בבעיות התנהגות אצל ילדיהם. עוד דווח על מצוקה נפשית גוברת בקרב פצועי צה"ל ומשפחותיהם ועל עליה בשימוש בחומרים ממכרים. מצוקות דומות דווחו גם בקרב אוכלוסיית המפונים מבתיים.

היבט נוסף של גידול בצרכים עולה ממכתב ששלחו מנהלי המרכזים לבריאות הנפש אל מבקר המדינה בסוף נובמבר 2023 ובו צוינה הערכה, לפיה כ-300 אלף מטופלים נוספים יידרשו לטיפול בעקבות ה-7 באוקטובר, זאת עדיין מבלי לדעת את היקף הלומי הקרב שיזדקקו לטיפול. עוד צוין, כי הביקוש לשירותי בריאות הנפש עלה בעשרות אחוזים מפרוץ המלחמה – כל אלו, בנוסף לצרכים שהתרחבו ממילא בעקבות מגפת הקורונה, כולל עליה ברמות החרדה והדיכאון. הכותבים מעידים על תחלואה נפשית גבוהה, התאבדויות ואשפוזי חירום בתנאים קשים.⁴⁶

בתקשורת העכשווית מתקיים שיח אודות השלכות המלחמה על המצב הנפשי של הציבור בישראל, אך בשלב זה לא איתרנו נתונים של גורמים מדינתיים אשר יכולים להעיד על המצב, בוודאי שלא בפילוח מגדרי. סקר שערכה קופ"ח מכבי בקרב הציבור בישראל במרץ 2024 על מנת לבחון את השפעות המלחמה על הבריאות הפיזית והנפשית של הציבור ועל התנהגויות בריאות, מספק נתונים ראשוניים לגבי צרכים בריאותיים.⁴⁷ באופן כללי, נשים יותר מגברים מדווחות על הרעה במצב הבריאותי על היבטיו השונים על רקע המלחמה: שיעור הנשים המדווחות שמצבן הבריאותי טוב מאוד או מצויין נמוך מהשיעור המקביל בקרב גברים (41% לעומת 51%, בהתאמה). יותר משליש מהנשים

45 גיל-עד, הדר ואח'. ברווחה, בבריאות, בחינוך, במשטרה: הקיצוצים בכל התחומים דווקא עכשיו. ווינט 11.2.24

46 פורום מנהלי בתי החולים הפסיכיאטריים. 2023. מצב חירום בבריאות הנפש בישראל, פניה למבקר המדינה.

47 הסקר נערך בקרב מדגם מייצג של למעלה מ-1,000 ישראלים מכל רחבי הארץ, חברי כלל קופות החולים, בגילאי 20-75.

(36%) דיווחו שמצבן הבריאותי השתנה לרעה על רקע המלחמה לעומת פחות מרבע מהגברים (23%). 28% בלבד מהנשים העריכו את מצבן הנפשי כטוב מאוד או מצוין לעומת 47% מהגברים. פער מגדרי משמעותי נוסף ניתן לראות בדיווח על שינוי לרעה במצב הנפשי – 55% מהנשים לעומת 31% מהגברים דיווחו על כך, וכן בשינוי לרעה באיכות השינה עליו דיווחו 62% מהנשים ו-38% מהגברים.

בנוסף, על פי נתוני המוסד לבטיחות וגיהות המוצגים בדוח "קו לעובד", חודשי המלחמה הראשונים השפיעו על נשים מבחינה בריאותית יותר מאשר על גברים. 46% מהאמהות העובדות העידו על קשיי שינה לעומת 24% מהאבות העובדים. אמהות עובדות גם העידו על יותר עייפות בהשוואה לאבות עובדים (46% לעומת 24% בהתאמה). לפי המחקר, לחץ כרוני בעבודה, בעיות שינה ועייפות מצטברת הם בעלי השלכות בריאותיות ועשויים לגרום לכאבי ראש, בעיות עיכול, סכרת, מחלות לב, ואף מוות.⁴⁸

דוגמאות למחסור בנשות טיפול והשלכותיו

בעת מגפת הקורונה דובר רבות על "עובדים חיוניים". הגדרה של עובדים באופן זה הפחיתה את ההשפעה הכלכלית המגדרית של המגפה, שכן נשים היוו חלק ניכר מהעובדים החיוניים במדינות רבות ברחבי העולם.⁴⁹ לנשים יש ייצוג יתר בקרב עובדי השירותים החברתיים, הן מהוות למעלה משני שלישים (67%) מהמועסקים בהם ברמה העולמית. אולם, המגפה גם חשפה את **חוסר ההוגנות בשוק עבודה מבודל ומקוטב שבו חלק ניכר מהעובדות החיוניות ביותר ושתרומתן הכלכלית והחברתית חיונית לקיומה של החברה, הן גם אלו ששכרן נמוך מאוד ותנאי העסקתן במקרים רבים רעועים.** במובן זה, **תוצאה מגדרית חיובית אפשרית של המגפה יכולה הייתה להיות שיפור במעמדם של מקצועות אלו ושל העובדות בהם:** שיפור בשכר ובתנאי העבודה, הגדלת מספר התקנים והרחבת ההשקעה הממשלתית בתחומים אלו. כל אלו לא התרחשו בפועל.

הגירעון הטיפולי – הקושי ההולך וגובר לספק טיפול זמין ואיכותי למי שזקוקים וזקוקות לכך, קיים ממילא בישראל ומחריף בעת חירום. המלחמה חושפת את עומקו ואת השחיקה במערך הטיפול הציבורי במשלחי יד כגון עבודה סוציאלית, פסיכולוגיה, פיזיותרפיה וייעוץ חינוכי. הצורך הגובר

48 כהנא, אלעד ודיאנה בארון. 2024.

49 עובדים חיוניים כוללים מגוון רחב של עיסוקים, בעיקר בשירותי בריאות ושירותים חברתיים, מזון וחקלאות, שירותים קמעונאיים עבור מוצרי הכרח כגון מזון, תרופות וציוד רפואי, שירותים ממשלתיים וקהילתיים כגון פינוי אשפה, שירותי ניקיון ותחבורה ציבורית.

במענים טיפוליים פוגש במערכת הסובלת ממחסור במשאבים וכוח אדם, המתקשה לספק מענים מתאימים. על כך יש להוסיף את העומס הנפשי והרגשי וחווית הטראומה המשנית של נשות טיפול. השלכות המלחמה מחדדות את הצורך במדיניות ארוכת טווח לשיקום מקצועות הטיפול וחיוזוק מערך הטיפול הציבורי מבחינת שכר ותנאי העבודה.

להלן שלוש דוגמאות.

א. עובדות סוציאליות

מערכת הרווחה בישראל סובלת מזה שנים רבות מתת תקצוב (ההערכות הן שמדובר בחסר של כ-6 מיליארד ש"ח בשנה עוד טרם המלחמה), מחסור בכוח אדם ותקנים בלתי מאוישים של עובדות סוציאליות⁵⁰ בשל אופי העבודה, התנאים הקשים והתגמול הנמוך. כ-78% מהעובדות הסוציאליות במשרד הרווחה הן נשים. לפי נתוני ארגון מנהלי שירותי הרווחה ברשויות המקומיות, חסרות 1,500 עובדות סוציאליות בלשכות לשירותים החברתיים ברחבי הארץ⁵¹, ולפי הערכה של איגוד העו"סיות, חסרות כ-5,000 עו"סיות ברשויות ובמשרדי הרווחה והבריאות. שירותי הרווחה שנמצאים גם כך בתת-תקינה, לא מצליחים לאייש תקנים קיימים ברשויות.

על פי איגוד העו"סיות, ממוצע המשפחות המטופלות לעו"סיות עומד כיום על כ-250 משפחות, ובחברות החרדית והבדואית כ-600 משפחות מטופלות לעו"סיות. לצד התרחבות בצרכים ובפניות, מתווסף עתה עומס רגשי על העובדות כתוצאה מחשיפה לאלימות הקשורה במלחמה.⁵²

על פי הערכות, כאלפיים עובדות ים סוציאליות ים התנדבו עם פרוץ המלחמה לסיוע ישיר, ועובדות רבות ברשויות המקומיות נדרשו לעבוד שעות נוספות.⁵³

ב. פסיכולוגיות חינוכיות

במערכת החינוך ניכר מחסור בפסיכולוגיות חינוכיות עוד טרם המלחמה. לפי הערכות פורום הארגונים למען הפסיכולוגיה הציבורית,⁵⁴ בשנת 2022 היו חסרים 2,674 תקנים של פסיכולוגיות

50 גל, ג'וני. 2023. המלחמה – זה מה שחייב לקרות כדי שתמשיך לתפקד. מרכז טאוב.

51 גיל-עד, הדר ואח', 2024.

52 מנסור, למא. 2024. מלחמה, רווחה וחוסן: תובנות מנשות ואנשי מקצוע בצל המלחמה. עמותת אד"ר.

53 גל, ג'וני. 2023; מנסור, למא. 2024.

54 שחף, אפרת. 2022. התערבות טיפולית – איך להציל את מערך הפסיכולוגיה הציבורית בישראל. פורום הארגונים למען הפסיכולוגיה הציבורית וקרן ברל כצנלסון.

חינוכיות, וישנם 997 תקנים לא מאוישים עקב השכר הירוד.⁵⁵ שיעור איוש התקנים ברשויות שנפגעו במלחמה במחוז דרום, היה נמוך אף יותר ועמד על 51% בלבד באופקים וכ-67% בשדרות. שיעור האיוש הנמוך הוא תוצר בעיקר של השכר הנמוך שאינו הולם את אורך שנות ההשכלה וההכשרה.⁵⁶ על פי נתוני משרד החינוך, בשנת 2023, טרם פרוץ המלחמה, היו חסרות במערכת החינוך כ-30% מהפסיכולוגיות הנדרשות על פי התקן הקיים.

ג. פסיכולוגיות ציבוריות

עוד קודם למלחמה היה מערך הפסיכולוגיה הציבורית בישראל במצב ירוד, שהתבטא, בין היתר, בזמני המתנה ארוכים לטיפול שנבעו ממחסור חמור בפסיכולוגיות בקופות החולים ובמסגרות שהקופות מפנות אליהן. על פי הערכות פורום הארגונים למען הפסיכולוגיה הציבורית,⁵⁷ ישנם כ-675 תקנים בלבד לפסיכולוגיות קליניות ולפסיכולוגיות בהתמחות קלינית בשירות הציבורי – 17% מכלל הפסיכולוגיות והפסיכולוגים עם מומחיות בתחום הקליני בישראל. לפי הערכות הפורום, קיים צורך ב-1,500 משרות נוספות של פסיכולוגיות קליניות בשירות הציבורי. ככלל, בתחום מזוהה מגמה של נטישת השירות הציבורי לטובת השוק הפרטי על רקע השכר הנמוך, עומס העבודה והשחיקה.

55 47 ש לשעה לפסיכולוגית בוגרת תואר שני עם 15 שנות ותק.

56 מוניקנדם-גבעון, יסכה. 2023. שירותי פסיכולוגיה חינוכית בשגרה ובחירום. הכנסת – מרכז המחקר והמידע.

57 שחף, אפרת ליה. נובמבר 2022. התערבות טיפולית: איך להציל את מערך הפסיכולוגיה הציבורית בישראל.

4 / אלימות נגד נשים

מחקרים רבים מהעולם מעידים על הסיכון המוגבר של נשים לחוות אלימות בעיתות משבר, בין אם בעת מגפה, מלחמה או אסון טבע.⁵⁸ העליה באלימות כלפי נשים במצבי משבר נובעת מהיעדר שירותים חברתיים (כגון בריאות, רווחה וחינוך) או היחלשותם, עקירה מהבית, לחצים כלכליים ופגיעה ברשתות תמיכה חברתיות. יחד עם זאת, במצבי משבר שונים מתקיימים דפוסים אחרים של אלימות, כפי שנראה להלן. חשוב לציין שבמסמך הנוכחי איננו עוסקות באלימות כלפי נשים כנשק מלחמה ובתוך כך באלימות המינית הקשה שהתקיימה במסגרת המתקפה של חמאס ב-7 באוקטובר. ההתבוננות שלנו היא על אלימות כלפי נשים בחברה הישראלית ועל מגמות ארוכות טווח בתחום.

מחקרים מלמדים שאלימות במשפחה גוברת גם לאחר סכסוכים אלימים, בין היתר משום שאיתגור ושיבוש של חלוקת התפקידים המגדריים המסורתית במהלך הסכסוך, כפי שנדון בסקירה לעיל, מוביל לעיתים לתגובת נגד מצד גברים. סכסוכים אלימים ותפקידים מגדריים מסורתיים לרוב מכוננים הדדית, כאשר חברות הנמצאות בקונפליקט מטפחות לעיתים קרובות גבריות יתר (hyper masculinity) כדי לקיים את המאמץ המלחמתי. תכונות הזכות להערכה ותגמול במצבי לוחמה הן מיליטנטיות, כוחנות ואלימות, מה שמגביר עוד יותר את המתח אל מול מאמצים של נשים לאתגר את התפקידים המגדריים המסורתיים.⁵⁹ יותר מכך, חשיפה לאלימות פוליטית מנרמלת ומקנה לגיטימציה לשימוש באלימות בהקשרי חיים שונים ומקנה את החושים לגביה, כולל ביחסים המשפחתיים והאינטימיים. בנוסף, סכסוכים אלימים מעצימים גורמי סיכון נוספים: פוסט טראומה בעקבות חוויות המלחמה, התפוררות של קהילות, שימוש באלכוהול כאסטרטגיית התמודדות עם מתח וטראומה, ואף חוסר יכולת של גברים למלא את התפקיד המסורתי של מפרנסים למשפחתם.⁶⁰ מכלול הגורמים מוביל להגברת האלימות כלפי נשים, הן במרחב הציבורי והן במרחב הפרטי.

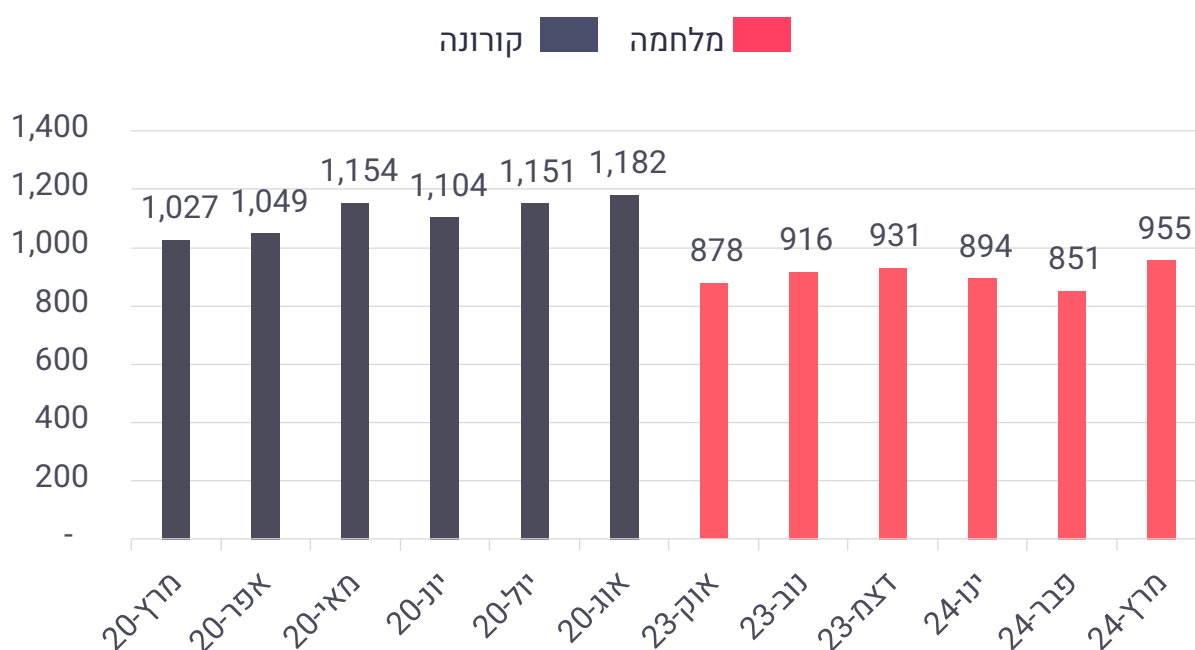
58 Sneha Kaul and Sara Duerto Valero Disasters, 2023. [Crises and Violence against Women: Evidence from Big Data Analysis](#). UN Women.

59 Laura Huber, [One Step Forward, One Step Back: The Micro-Level Impacts of Conflict on Women's Security](#), *International Studies Quarterly*, Volume 67, Issue 2, June 2023.

60 Olmsted, J. C., & Killian, C. (2023). [Postconflict Sexual and Reproductive Health and Justice, Gendered Well-being, and Long-term Development](#). *Review of Radical Political Economics*, 55(1), 147-165.

נתוני **משטרת ישראל** משקפים את מספר התיקים שנפתחו בגין תלונות שהוגשו על עבירות שונות. בהקשר של אלימות כלפי נשים במשפחה, קיים בידינו מסד נתונים שמבוסס על מענים של משטרת ישראל לבקשות חופש מידע מפרוץ מגפת הקורונה ועד לחודש מרץ 2024. ההשוואה בין המשברים מלמדת על דפוס שונה, הקשור באופי המשבר. כזכור, מגפת הקורונה חייבה הסתגרות בבתי לזמנים ממושכים והגבלות על התנועה. כפי שניתן לראות בתרשים מספר 3, בחצי השנה הראשונה של המגפה, הכוללת את הסגר הראשון (מרץ-אוגוסט 2020), מספר התיקים שנפתחו עמד על מעל 1,000 בכל אחד מהחודשים והיה במגמת עליה לאורך כל התקופה. בהשוואה, בחצי השנה הראשונה של המלחמה (אוקטובר 2023 – מרץ 2024), מספר התיקים שנפתחו היה נמוך יותר.

תרשים 3: מספר התיקים שנפתחו על רקע אלימות במשפחה כלפי אישה

מקור: עיבוד לנתונים שהתקבלו במסגרת מענה משטרת ישראל לבקשת חופש מידע מספר 354-24.

בנוסף, **משרד הרווחה** דיווח, כי מתחילת המלחמה נכנסו 313 נשים למקלטים לנשים נפגעות אלימות במשפחה, לעומת 484 בתקופה המקבילה לפני שנה.⁶¹ נציגת פורום העמותות המפעילות מקלטים דיווחה גם היא, בדיון ועדת הכנסת לקידום מעמד האישה ושוויון מגדרי ב־10 ביוני 2024, על ירידה משמעותית בתפוסת המקלטים בחודשים הראשונים למלחמה. נתוני עמותת נשים נגד אלימות, המפעילה קו סיוע ומקלטים לנפגעות אלימות **בחברה הערבית** מעידים גם הם על ירידה בפניות:⁶² לדוגמה, בחודשים אוקטובר 2022 – יוני 2023 התקבלו בקו הסיוע 477 פניות בנושא אלימות ו־574 בנושא תקיפות מיניות. בחודשים המקבילים בשנה העוקבת, מפרוץ המלחמה, התקבלו 315 פניות בנושא אלימות ו־450 בנושא תקיפות מיניות.

בדיון בכנסת שצויין לעיל, דיווחה נציגת מדור נפגעי עבירה במשטרת ישראל, כי בין החודשים ינואר–מאי 2024, חלה ירידה של 10% בתיקים שנפתחו בגין אלימות בין בני זוג. לדברי הנציגה, מספר הנשים שפונות למשטרה נמוך בהשוואה לשנתיים הקודמות. עם זאת, לצד ירידה זו, התיקים שנפתחים הם חמורים יותר, דבר שבא לידי ביטוי בעליה במספר כתבי האישום המוגשים ובמספר המעצרים שמתבצעים. עמותת נשים נגד אלימות מדווחת כי אמנם פחות נשים פנו לקבלת סיוע במקלטים לנשים נפגעות אלימות מאז פרוץ המלחמה בהשוואה לתקופה המקבילה אשתקד, אך משך השהות שלהן במקלט משמעותית ארוך יותר.

נתוני משרד הרווחה שדווחו על־ידי הדר גיל-עד ב־Ynet בסוף חודש מאי⁶³ ובדיון הוועדה שצויין לעיל, מלמדים גם הם על עלייה בחומרת מקרי האלימות במשפחה, כפי שניתן לראות בתרשים מספר 4. כך, מנתוני שירות המבחן עולה כי למשרד הרווחה הגיעו 4,565 הפניות מהמשטרה וממערכת המשפט בגין אלימות במשפחה, מהן 1,165 בתחום המעצרים מהמשטרה. בתקופה המקבילה בשנה הקודמת, הופנו 2,760 מקרים מסוג זה, מהם 864 בתחום המעצרים מהמשטרה. העלייה המשמעותית ביותר היא במספר ההפניות בגין עבירות אלימות כלפי בת או בן זוג – 3,400 לעומת 2,036. הנתונים לא הוצגו בפילוח מגדרי, אך נתוני העבר מלמדים כי נשים הן הנפגעות העיקריות באלימות בין בני זוג.

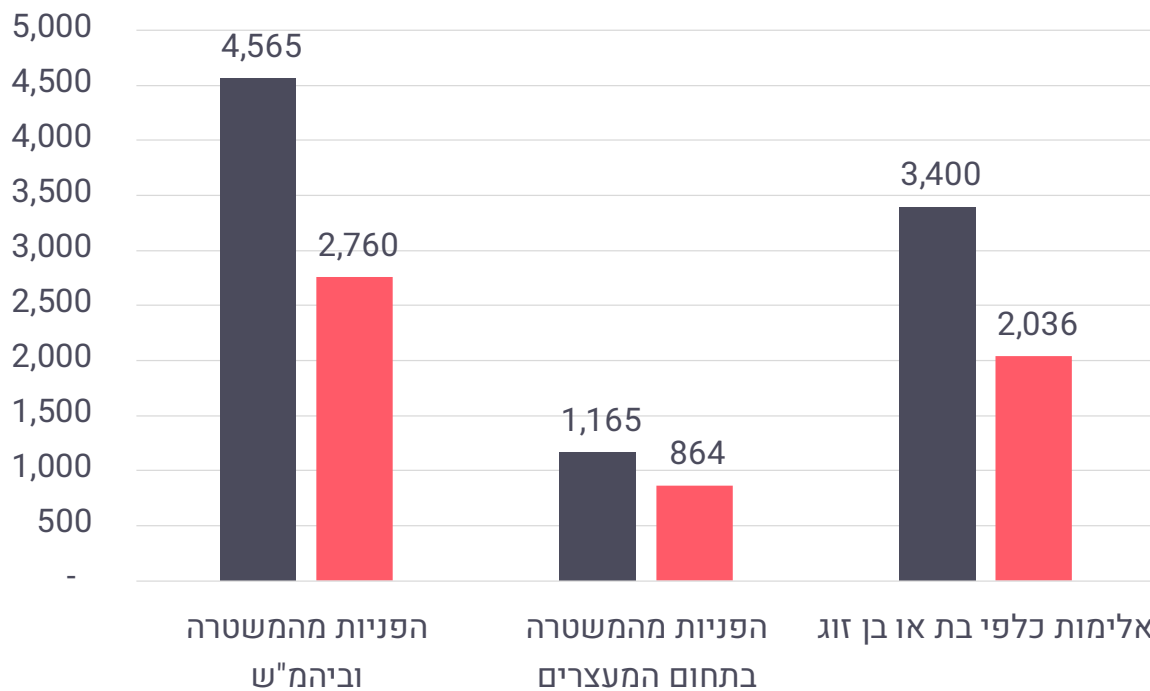
<https://www.ynet.co.il/news/article/by11maoera> 61

הנתונים התקבלו בתכתובת עם נאילה עוואד, מנכ"לית עמותת נשים נגד אלימות 10.7.24. 62

הדר גיל-עד, ויינט, 30.5.2024. <https://www.ynet.co.il/news/article/yokra13943164> 63

תרשים 4: נתוני שירות המבחן: הפניות מהמטרה וממטרת המשפט למשרד הרווחה בגין אלימות במשפחה

מספרים מוחלטים | אוקטובר 22 – אפריל 23 (צבע כהה) | אוקטובר 23 – אפריל 24 (צבע אדום)

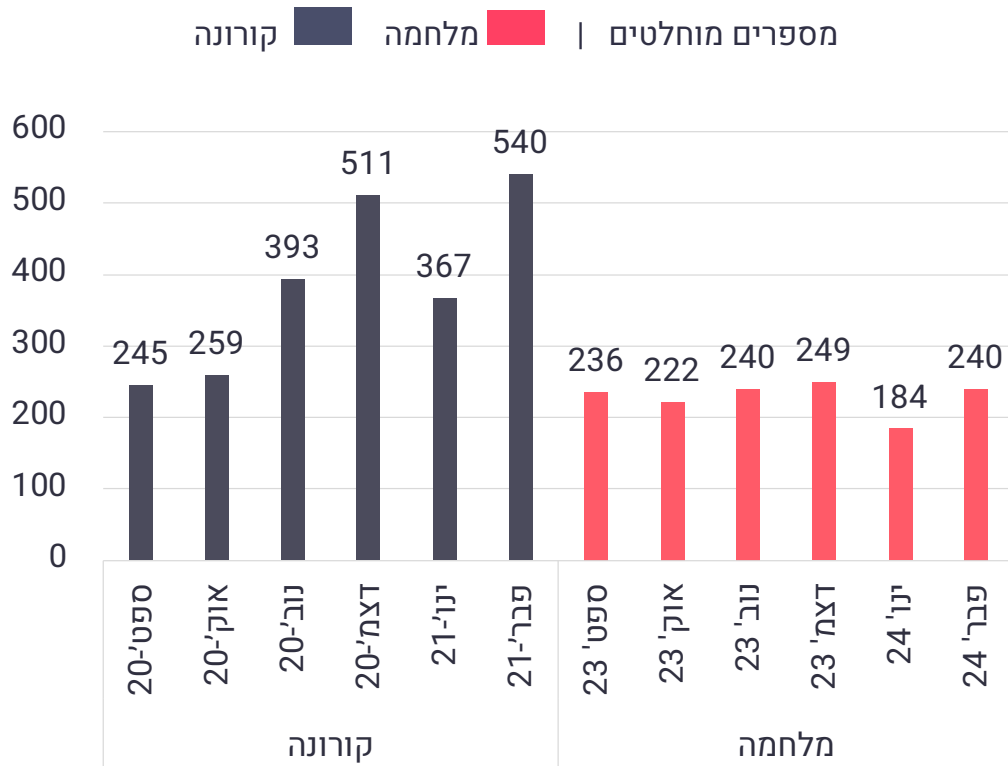

מקור: דיון בוועדת הכנסת למעמד האישה ושוויון מגדרי, 10.6.2024

משרד הרווחה מפעיל קו חירום (קו 118) לדיווח טלפוני אודות אלימות מסוגים שונים. הנתונים אודות אלימות במערכת זוגית קיימים בידינו מחודש ספטמבר 2020, ומקורם במענים של משרד הרווחה לבקשות חופש מידע בנושא. בששת החודשים השניים של מגפת הקורונה (ספטמבר 2020 – פברואר 2021),⁶⁴ היקף הפניות לקו החירום על רקע אלימות כלפי נשים במערכת זוגית גבוה משמעותית מאשר בששת החודשים הראשונים של המלחמה, כפי שניתן לראות בתרשים מספר 5.

64 אין בידינו נתונים מוקדמים יותר.

תרשים 5: פניות לקו 118 על רקע אלימות כלפי נשים במערכת זוגית בתקופת מגפת הקורונה ובעת המלחמה

מקור: עיבוד של מכון ון ליר ומרכז אדוה לנתונים שהתקבלו במסגרת מענה של משרד הרווחה לבקשת חופש מידע, 28.5.2024.

יש לציין, כי באופן כללי בולט בתרשים מיעוט הפניות לקו החירום בשתי התקופות. לאור זאת עולה שאלה לגבי מידת ההיכרות בציבור עם הקו והמידה שבה הוא נתפס כגורם רלבנטי לסיוע עבור נשים נפגעות אלימות בזוגיות.

משיחה עם מנהלת המחלקה לעבודה סוציאלית לאלימות במשפחה ותקיפה מינית במשרד הבריאות,⁶⁵ עולה כי גם הפניות **לחדרים האקוטיים** – המטפלים בנפגעות תקיפה מינית בבתי החולים – היו במגמת ירידה בחצי השנה הראשונה למלחמה, אך בתקופה האחרונה מתחילות לחזור לרמה שלפני המלחמה. כך גם יחידות המעטפת לאשפוז פסיכיאטרי של נפגעות תקיפה מינית, שאינן מלאות כפי שהיו לפני המלחמה.

65 שיחה עם ד"ר זהר סהר-לביא, מנהלת המחלקה לעבודה סוציאלית לאלימות במשפחה ותקיפה מינית מיום 23 ביוני 2024.

ההשערה של גורמי המקצוע במשרד הרווחה, במשרד הבריאות, במשטרה ובחברה האזרחית היא, כי בתקופת המלחמה ובמיוחד בחודשים הראשונים, נשים חשו חוסר לגיטימציה להתלונן במשטרה או לפנות לגורמי טיפול ורווחה ולעסוק במצוקותיהן האישיות. זאת, בזמן שהטראומה הקולקטיבית גדולה כל כך ולאור המצוקות שאחרים חווים ("מתרחשים דברים נוראיים יותר"). סיבה נוספת שצוינה היא חוסר פניות של נפגעות אלימות לטיפול בעצמן לנוכח המתרחש. בחלק מהמקרים המצב הכלכלי המידרדר מקשה גם הוא על יציאה מהמצב האלים. לפיכך, הנתונים מצביעים על ירידה בפניות לגורמים שונים לקבלת סיוע, בהשוואה לתקופה שקדמה למלחמה וגם בהשוואה לתקופת הקורונה בה חל זינוק בפניות מעט לאחר פרוץ המגפה. יחד עם זאת, על פי הדיווח של גורמי הרווחה, בתקופה האחרונה חלה עלייה של 10% בפניות חדשות על רקע אלימות במשפחה. בין היתר, נאמר, ניכרת עלייה במספר הנשים שמביעות חשש על רקע העובדה שבן הזוג שלהן קיבל רישיון נשק.

העלייה במספר **רישיונות הנשק** הפרטיים הניתנים בישראל ובמספר **כלי הירייה המוחזקים** בידי בעלי רישיונות (תרשימים להלן) מעוררת חשש בהקשר של אלימות במשפחה. זאת במיוחד על רקע ההבנה והסימנים שכבר כעת מעידים, כי עם הימשכות המלחמה ואף לאחר סיומה, תחול עליה בהיקף האלימות כלפי נשים בכלל ובמשפחה בפרט. זוהי תופעה מוכרת מסכסוכים אלימים אחרים, שקשורה לנרמול האלימות בחברה, חזרתם הביתה של גברים שהשתתפו בפעולות אלימות – חלקם בפוסט טראומה, ומצוקה כלכלית. על פי נתוני קואליציית "האקדח על שולחן המטבח" (שמקורם במענה המשרד לביטחון פנים לבקשת חופש מידע), מספר רישיונות הנשק הפרטי שאושרו על ידי המשרד לביטחון פנים בשנת 2023 הוא יותר מפי שלושה ממספרם בשנה הקודמת. בנוסף, כפי שניתן לראות בתרשים מספר 7, חלה עליה של 40% במספר כלי הירייה המוחזקים בידי בעלי רישיונות בישראל בין השנים 2022 ו-2023. הגידול בתפוצת הנשק מעמיק את תחושת האיום בקרב נשים שחוות אלימות במשפחה.⁶⁶ על אף דרישה חוזרת ונשנית מצד ארגוני החברה האזרחית לערב את משרד הרווחה בתהליך מתן רישיון נשק ולקבל את אישורו לאור המידע שיש לו על אלימות במשפחה ועל אנשים המהווים סיכון לעצמם ולסביבתם,⁶⁷ הדבר לא נעשה. בהקשר זה נציין כי כבר כיום, כלי ירייה משמשים בכרבע ממקרי רצח נשים במשפחה (Femicide) בישראל.⁶⁸

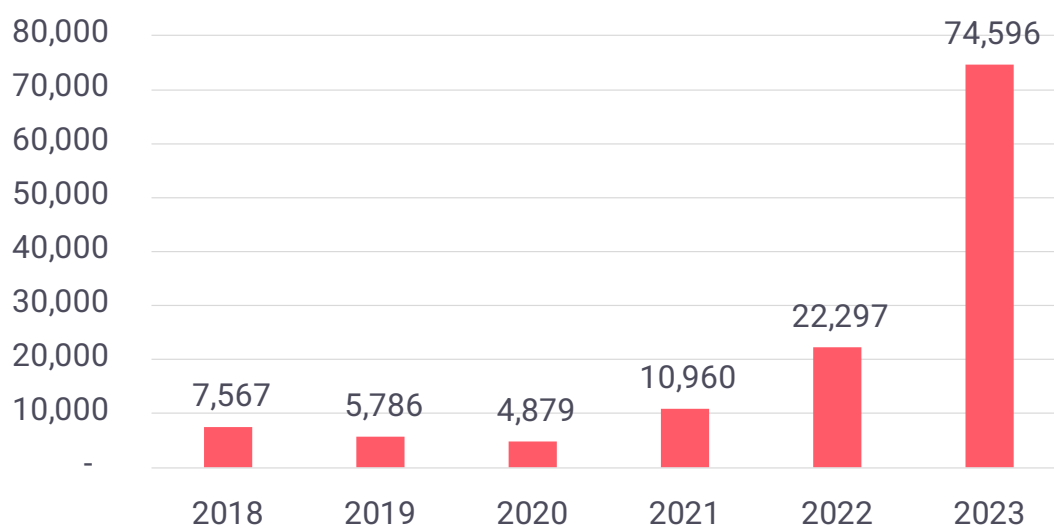
66 יש לציין כי מעבר לנשקים הפרטיים קיים גם מספר עצום של כלי נשק ארגוניים, נשקים בקרב כוחות הביטחון, וכמובן נשקים לא חוקיים וללא רישיון.

67 <https://adva.org/he/weapon-distribution-violence-against-women>

68 <https://www.yodaat.org/item/dataset/4f97e7e404d277e0>

תרשים 6: רישיונות לנשק פרטי שאושרו על ידי המשרד לביטחון פנים, לפי שנה

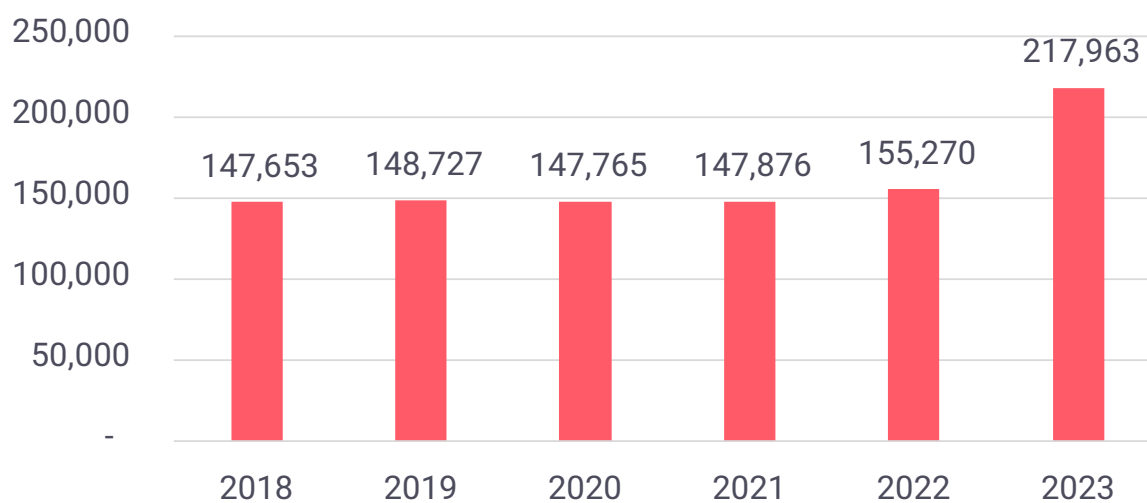
מספרים מוחלטים

מקור: קואליציית "האקדח על שולחן המטבח" על בסיס מענים של המשרד לביטחון פנים לבקשות חופש מידע

תרשים 7: מספר כלי ירייה פרטיים בידי בעלי רישיונות, לפי שנה

מספרים מוחלטים

מקור: קואליציית "האקדח על שולחן המטבח" על בסיס מענים של המשרד לביטחון פנים לבקשות חופש מידע

5 / החברה הערבית – השתקה ורדיפה פוליטית

על רקע אירועי ה-7 באוקטובר והמלחמה, ותוך אזכור אירועי מאי 2021, התפתח שיח ציבורי אודות נאמנות החברה הערבית למדינה. השיח לווה בהצעות חוק הקוראות להעמיד לדין ואף לפטר את מי שהביעו הזדהות עם הסבל בצד הפלסטיני או תמיכה בו, ובכך בפועל מצמצמות את חופש הביטוי בישראל. מהלכים אלו העמיקו את תחושת הרדיפה הפוליטית בקרב אזרחי ישראל הפלסטינים, כולל בשוק העבודה, מערכת החינוך והמוסדות האקדמיים.⁶⁹

בהקשר של הצמצום בתעסוקת נשים ערביות, ניתן לזהות את השפעתו של תהליך זה על **תחושת הביטחון של נשים ערביות**, בעיקר בסביבות עבודה מעורבות: 40% מהנשים הערביות העובדות בסביבה יהודית-ערבית מעורבת דיווחו על ירידה בשעות העבודה בחודשים הראשונים למלחמה, לעומת 27% מהנשים העובדות בסביבה ערבית.⁷⁰ מסקר שערך ארגון צופן בדצמבר 2023 בקרב מהנדסות ומהנדסים ערבים בתעשיית ההייטק עלה, כי נשים חששו יותר מגברים להגיע לעבודה (30% מהנשים לעומת 16% מהגברים), ולדבר ערבית במקום העבודה (19% לעומת 13% בהתאמה). כמו כן, יותר נשים מגברים חששו להסתובב במרחב יהודי או מעורב (38% בהשוואה ל-30%, בהתאמה).⁷¹

בסקר שערך המכון הישראלי לדמוקרטיה, נבחנה תחושת הביטחון האישי של נשים וגברים מהחברה הערבית במרחבים שונים.⁷² נשים ערביות דיווחו בשיעורים גבוהים יותר מגברים ערבים על תחושת חוסר ביטחון: 60% מהנשים לעומת 48% מהגברים מדווחות על תחושת אי נוחות להגיע ליישובים יהודיים או מעורבים לצורכי עבודה או סידורים, 56% מדווחות שהן חשות לא בנוח לדבר בערבית בקרבת יהודים (בתחבורה ציבורית או ליד אנשים זרים) בהשוואה ל-36% מהגברים, ו-79% חשות לא בנוח להתבטא ברשתות חברתיות לעומת 63% מהגברים.

תמונת מצב שפרסם ארגון "קו לעובד"⁷³ מלמדת, כי לקו החם של הארגון הגיעו מאות פניות מצד מועסקים. וזו ערבים. וזו על רקע אפליה במקום העבודה (תמונת המצב אינה מוצגת בפילוח מגדרי). בין היתר דווח על תופעות כגון אי קריאה לעובדים הערבים להגיע לעבודה, פגיעה בזכויותיהם עקב פרסומים ברשתות חברתיות, ואף פיטורים בלתי חוקיים על רקע לאום או השקפה.

69 הווארי, ערין. 2024. **הפלסטינים בתוך הקו הירוק: לקראת סוף הח'וסוסייה ("מיחודות") המקוללת**. קריאות ישראליות, גיליון 6.

70 מיערי וברק 2023.

71 סקר חברת נאס עבור ארגון צופן. 2024. הייטקיסטים ערבים בזמן המלחמה – תמונת מצב.

72 אדם אסעד וירון קפלן, **סקר עמדות החברה הערבית בנושא מלחמת "חברות ברזל"**, דצמבר 2023, המכון הישראלי לדמוקרטיה

73 דיאנה בארון ורשא אלעטאונה, 2024. **תמונת מצב: פערי מידע אצל ערבים אזרחי ישראל ותושבי מזרח ירושלים והעלמת עובדים על רקע לאום והשקפה בחודשים הראשונים של המלחמה**, קו לעובד.

בחבט לעתיד

בעת כתיבת שורות אלו עדיין מתנהלת מלחמה, היא נמשכת כבר חודשים רבים וכיווניה העתידיים מעורפלים. עדיין, ניתן כבר כעת לזהות מגוון של השלכות והשפעות על חייהן של נשים, כפי שפרטנו במסמך זה. בהמשך, יהיה צורך להמשיך ולעקוב אחר השפעות אלה, וכן לבחון סוגיות נוספות, בין היתר השפעות מגדריות בתחומים של חינוך והשכלה, עוני ורווחה, זוגיות וחיי משפחה. כלל הסוגיות צריכות להיבחן גם בהתייחס לאוכלוסיות שפוננו/התפנו מבתיהן כמו גם אלו שלא פונו ונמצאות בקו האש תוך קושי רב לקיים שגרה.

רבות נכתב לאורך השנים אודות המיליטריזם המאפיין את החברה הישראלית והשפעותיו המגדריות רבות פנים. לנוכח המלחמה, מתעצמים ההיבטים השונים של המיליטריזם – בין היתר הצבענו כאן על הפניית משאבים מהתחומים החברתיים החיוניים, כמו בריאות ורווחה לתקציב הביטחון, באופן שמצמצם את היכולת לספק מענים הן לצרכים שבשגרה והן לצרכים ההולכים וגדלים על רקע המלחמה, מה שפוגע במיוחד בנשים שכן הן תלויות יותר במערכות הרווחה והטיפול ומהוות רוב בקרב המועסקים במערכות אלו.

בנוסף, כפי שניתן ללמוד מהניסיון בעולם, מצבי חירום ומלחמה עשויים להגביל תעסוקה בקרב נשים ואת הגישה שלהן להזדמנויות כלכליות.⁷⁴ זאת משום שצמיחה כלכלית לאחר משבר במקרים רבים מתעדת מקומות עבודה שבהם מועסקים בעיקר גברים. אם מוסיפים לכך את העובדה לפיה שוויון מגדרי לא נמצא בראש סדר העדיפויות של קובעי המדיניות בזמן מלחמה (או לאחריה), הרי שניתן לחזות שמיליטריזציה מוגברת תעצים אי־שוויון מגדרי לאורך זמן.

העשייה של נשים בחברה האזרחית, על אף תרומתה הקריטית במהלך המלחמה ובכלל – לא מתורגמת בדרך כלל לכוח פוליטי בזירה הפורמלית. זאת מכיוון שתרומה זו בחלקה מהווה הרחבה של תפקידי נשים מהספירה הפרטית ובכך מהדהדת תפקידי מגדר מסורתיים ואף תפיסה מהותנית ביחס לתפקיד נשים בחברה. בנוסף, ההכרה החברתית (והכרת התודה) בגברים שנלחמים ומסכנים

74 Adem Y. Elveren, Valentine M. Moghadam, Selda Dudu, [Militarization, women's labor force participation, and gender inequality: Evidence from global data](#), Women's Studies International Forum, Volume 94, 2022, 102621, ISSN 0277-5395.

את חייהם בחזית, מיתרגמת פעמים רבות לשילובם בעמדות השפעה פוליטיות פורמליות. כוח פוליטי פמיניסטי פורמלי הוא תנאי מרכזי להבטחת דמוקרטיה, צדק חברתי ושוויון מגדרי. לכן, נדרשת הכרה חברתית רחבה בפעילות של נשים בחברה האזרחית ותרומה לכוח פוליטי, לצד פיתוח דרכים נוספות להשגת כוח זה.

בהקשר זה, שמירה על זכויותיהן של נשים, קידום מעמדן והגנה עליהן מחייבים שילוב של הידע שנצבר בארגונים פמיניסטיים בחברה האזרחית בתהליכי עיצוב המדיניות וקבלת החלטות – במלחמה ולאחריה. החשיבות של ידע זה בלטה, למשל, במדיניות לפיצוי ותגמול על פגיעה בתעסוקה על רקע המלחמה, במסגרתה לא ניתן מענה לנשים בהסדרי העסקה פוגעניים – פגיעה עליה הצביעו ארגונים העוסקים בנושא ואף הציעו מנגנוני פיצוי מותאמים.

הניסיון מראה שאלימות פוליטית מגבירה ומנרמלת אלימות במרחבים אזרחיים ובמשפחה, ובפרט כנגד נשים. נרמול זה אף מייצר קהות חושים ביחס להפעלת אלימות, ועל רקע יחסי הכוח המגדריים הקיימים, מערער את הלגיטימציה לחשוף את התרחשותה של אלימות. המחקר הבינלאומי, כמו גם הנתונים שהצגנו ושיחות עם נשות מקצוע מצביעים על הצורך להעלות מודעות ולאתר באופן אקטיבי מקרי אלימות על מנת לסייע לנשים לצאת ממצבי אלימות בהם הן נתונות.

ביטוי מובהק למיליטריזציה במלחמה הוא הגידול העצום בחלוקת רישיונות לנשיאת נשק. מעבר לסיכון שבעצם הימצאותם של נשקים רבים במרחב הציבורי, גידול זה נעשה ללא פיקוח של משרד הרווחה שימנע מתן רישיון נשק לגברים להם היסטוריה של אלימות במשפחה ולכן מסכן את שלומן של נשים. בכל העולם, העליה בתפוצת נשק מגדילה את היקף הפגיעה החמושה, האלימות כולל איומים ורצח נשים, התאבדויות ותאונות נשק. לפיכך, יש צורך בהגברת הפיקוח על תהליכי הנפקת רישיונות נשק, כולל שיתוף של מערכת הרווחה בתהליכים אלו. בנוסף נדרשת תוכנית מסודרת לאיסוף נשקים ב"יום שאחרי" ופעולות לצמצום ההתחמשות האזרחית.

אלימות פוליטית גם מעמיקה את המתח בין קבוצות חברתיות בדגש על יהודים וערבים, פוגעת בחופש הביטוי ומייצרת תחושת רדיפה בקרב האזרחים והאזרחיות הערבים. תחושה זו מלווה נשים ערביות במרחבים השונים בהם הן פועלות ובוודאי במרחבים משותפים בשוק העבודה, במערכת

ההשכלה הגבוהה ובמערכת החינוך. לצד קיצוץ בתוכניות החומש לחברה הערבית, תהליכים אלו מסיגים לאחור מגמות שהתרחשו בשנים האחרונות של שיפור במעמדן של נשים ערביות.

ולבסוף, הבנה מעמיקה של הצרכים של נשים בהשוואה לגברים בעת מלחמה ואחריה וגיבוש מדיניות שתספק מענים הולמים, ובדגש על נשים וגברים מקבוצות מגוונות, דורשים מידע וידע ממקורות שונים. בראש וראשונה, יש צורך קריטי באיסוף ופרסום שיטתי של נתונים על פי מגדר ופרמטרים נוספים על ידי רשויות המדינה, כולל כלל המינהלות והגופים המעורבים בתהליכי השיקום ובמנגנוני הפיצוי.

אנו מסיימות מסמך זה בהצטרפות לדרישה להחזרת כל החטופות והחטופים באופן מיידי, ובציפייה ותקווה לסיום מהיר של מעגל האלימות.

נספח / השפעות מגדריות של מלחמה:

המקרה של רוסיה ואוקראינה

אוקראינה

דוגמה עכשווית להשפעות מגדריות של סכסוך אלים ניתן לראות במלחמה בין רוסיה לאוקראינה. רמת האי־שוויון המגדרי באוקראינה הייתה גבוהה עוד טרם המלחמה. מפרוץ המלחמה הוחמר מצבן, כפי שעולה ממגוון דיווחים. תמונת מצב שפרסם ארגון האו"ם לנשים בתחילת 2024 מעלה, כי 56% מהזקוקים לסיוע הומניטרי ומקרב מי שאיבדו את מקום מגוריהם, הן נשים וילדות, 72% מהמובטלים הן נשים,⁷⁵ כאשר שיעורי האבטלה בקרב נשים שנעקרו מבתיהן עלו מ־3% ל־20% בתקופת המלחמה. נשים מושפעות מהיבטים נוספים, למשל גישה מוגבלת למקלטים או מקומות מוגנים, גישה מוגבלת למוצרים היגייניים, שירותי בריאות מצומצמים, ועליה בחשיפה לאלימות, כולל אלימות מינית ואלימות במשפחה. בנוסף, ישנן עדויות לכך שנערות ונשים אוקראיניות נפגעו מאלימות קיצונית מצד הכוחות הרוסיים, ועדויות הצביעו על הגברת הסיכון לסחר בבני אדם ולניצול מיני של נשים ונערות אוקראיניות הנמלטות מאזורי המלחמה.⁷⁶

במקביל להתרחבות הפערים המגדריים והפגיעות המעמיקה של נשים, מחקרים שונים מראים שינוי בתפקידי מגדר מסורתיים, דפוס שינוי מוכר במצבי מלחמה: 70% מהנשים באוקראינה מסייעות בהתנדבות למי שנפגעו מהמלחמה, כולל הקמת מרכזי סיוע הומניטריים למי שנעקרו מבתיהן. והצטרפות לצוותי חילוץ המספקים ציוד רפואי לחזית. נשים מהוות 20% מכוחות צבא אוקראינה. כמעט מחצית מהעסקים הקטנים שקמו מאז תחילת המלחמה הם עסקים בהובלת נשים.⁷⁷ ברמה המשפחתית, 40% מהנשים שמשפחותיהן נעקרו מבתיהן הצהירו שיש להן יותר סמכות במשפחה בכל הקשור לגידול ילדים. כחמישית מהנשים שחזרו לאוקראינה לאחר שנמלטו למדינות אחרות, דיווחו שהן מקבלות יותר החלטות כלכליות במשפחה, ושיעור כפול דיווחו שהן מעורבות יותר

75 [Women and girls after two years of war in the Ukraine](#), Feb. 2024, UN Women.

76 Paulo Pereira, Wenwu Zhao, Lyudmyla Symochko, Miguel Inacio, Igor Bogunovic, Damia Barcelo, [The Russian-Ukrainian armed conflict will push back the sustainable development goals](#), Geography and Sustainability, Volume 3, Issue 3, 2022, Pages 277-287.

77 Iryna Drobovych, [Women's Meaningful Participation in War and Post-War Ukraine](#). Women without Borders, Policy Paper N°7, February 2023

בתכנון החיים המשפחתיים. מקרב בנות זוג של מי שמשרתים בצבא, 54% דיווחו שיש להן יותר אחריות כלכלית במשפחה.⁷⁸

על אף שינויים אלה והתפקיד המכריע שיש לנשים באוקראינה במתן סיוע הומניטרי, הן אינן משתתפות בזירות הפורמליות של קבלת החלטות. מפרוץ המלחמה גם חלה ירידה בייצוג של נשים כמומחיות, כמנהיגות או כגיבורות בתקשורת באוקראינה: 16% בלבד מהמומחים המצוטטים בתקשורת הן נשים, וגבורתן של נשים בהקשר של המלחמה מוזכרת ב-22% בלבד מהדיווחים התקשורתיים.⁷⁹

פעילות וארגונים פמיניסטיים באוקראינה מתקשים להמשיך לשמור ולקדם זכויות של נשים בתקופת המלחמה – הן לנוכח הסטת תשומת הלב והמשאבים המדינתיים למלחמה, והן לנוכח הפגיעה בזכויות האזרחיות של גברים עקב המלחמה – בפרט איסור על יציאה מהמדינה וכפיית חובת גיוס.⁸⁰ בנוסף, לא ברור עד כמה נשים הפעילות בחברה האזרחית, יוכלו למנף את העשייה החיונית שלהן בזמן המלחמה להישגים פוליטיים בזמן שלום ולקבלת החלטות באשר לעתידה של המדינה. פעילותן של נשים בחברה האזרחית נתפסת כהרחבה של תפקידיהן במשפחה וכפחותת ערך,⁸¹ במיוחד בהשוואה לשירות בצבא והשתתפות פעילה בלחימה, תרומות שנתפסות חשובות יותר ובדרך כלל הן מנת חלקם של גברים.

רוסיה

מתוך הנתונים הקיימים עולה כי ברוסיה היו גם טרם המלחמה פערים מגדריים משמעותיים.⁸² יתר על כן, בחברה פטריארכלית כדוגמת רוסיה, הדמות הנשית המקובלת בתקופות מלחמה היא דמות האם. שנת 2024 כונתה ברוסיה "שנת המשפחה", ובברכתו של פוטין ליום הנשים הבינלאומי בחודש מרץ, הוא התייחס לאימהות כ"משימה מפוארת לנשים".⁸³ כך, ציפיות לשוויון לנשים,

78 [Shifts in roles: how the war has affected the family life of Ukrainian women](#), Oct. 2023, Gradus Research Company.

79 Olena Strelynk, 2023. [Gender, Citizenship and War: How Russia's War on Ukraine Affects Women's Political Rights](#). Femina Politica

80 Olena Strelynk, 2023.

81 Mathers, J. G. (2024). [Women, Civil Society, and Ukraine's War](#). Political Insight, 15(1), 26-28.

82 <https://data.unwomen.org/country/russian-federation>

83 Hartog, Eva (2024). [Meet the Russian women taking on Putin](#). Politico

במדינה, בחברה ובמשפחה, מתפוגגות: בתקופת המלחמה, מתן עדיפות לפיתוח קריירה אינה אופציה ריאלית עבור רוב הנשים. בנוסף, ככל שהמלחמה נמשכת זמן רב יותר, מתמעט המימון הקיים לשירותי בריאות וחינוך ולמגזרים שבהן רוב לנשים כמועסקות, שכן התקציב מופנה לתעשיות שתומכות בצורה ישירה במאמץ המלחמתי.⁸⁴

היקף האלימות במשפחה ברוסיה היה גבוה עוד לפני המלחמה: 20% מכלל הנשים הרוסיות עברו התעללות פיזית על ידי בני זוגן, וכ-14,000 נשים נרצחות מדי שנה על ידי בני זוג (Femicide).⁸⁵ הצפי הוא כי רמת האלימות במשפחה תלך ותחמיר ככל שהמלחמה תימשך וככל שתמשכנה הן הפגיעות בעורף והן חזרתם של חיילים משוחררים הביתה כשהם סובלים מטראומות המלחמה.

לנשים ברוסיה יש מורשת ארוכה של התנגדות לשלטון, כולל בתקופות מלחמה (בהקשר של אפגניסטן למשל). כעת, לנשים יש תפקיד מרכזי בתנועת האקטיביזם נגד המלחמה: בשנת 2022, למעלה ממחצית מהמפגינים נגד המלחמה היו נשים (בשלים מסוימים, שיעורן הגיע ל-70%), והן היוו 45% מכלל האנשים שנעצרו בגין מה שכונה "פעילות אנטי ממלכתית".⁸⁶

ברוסיה קיימת גם תנועת מחאה קטנה אך עיקשת של נשות וקרובות משפחה של חיילים, אשר בתחילה דרשו החזרה של מי שגויסו ב-2022, אך ככל שהמלחמה נמשכת, הפכו מפורשות יותר ויותר בביקורת שלהן על הקרמלין. התביעה להחזרת המגויסים נעשתה מתוך זהותן כרעיות וכאימהות ועל כן התקשורת הממלכתית ברוסיה התקשתה להגדירן כבוגדות, אך התאמצה להעמיד מולן נשים שהצהירו על נאמנות זהה הן לבעליהן והן לקרמלין.

84 Edel, Anastasia (2024). **The Broken Bargain of Russian Womanhood**. Foreign Policy.

85 Edel, Anastasia (2024).

86 Hartog, Eva (2024).

הדעות המובעות בפרסום זה אינן משקפות בהכרח את דעותיה של קרן פרידריך אברט. שימוש מסחרי בפרסומים של קרן פרידריך אברט ללא אישור בכתב של הקרן אסור בהחלט.

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

מכון ון ליר בירושלים
THE VAN LEEER JERUSALEM INSTITUTE
معهد فان لير في القدس

יודעת
she knows • هي تعرف

مرکز أدفا
מרכז אדוה
מידע על שוויון וצדק חברתי בישראל